

בעזה"י

ב'יחידות'

הדרכות, הוראות ומענות

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

מליובאוויטש

אל כבוד

הרה"ג הרה"ח וכו'

הרב משה לאזאר שליט"א

רב בק"ק מילאנו

יוצא לאור לכבוד הבר-מצוה של
הת' שניאור זלמן שי' אבערלאנדער

ח' תמוז תשע"ו

בודאפעסט, תשע"ו

הקדמה

"גדולי זקני חסידי אבינו הזקן היו אומרים, אשר 'יחידות' פירושו: קלאר, אפגעשטעלט, פאראיינציגט – מקור ג' פירושים אלו הוא בדרו"ל: שקלים פ"ו מ"ב, יבמות ס"ב, א, בראשית רבה פ"ד – זאת אומרת כי ענין היחידות הוא לברר את מצבו, ולקבוע אופן עבודתו בסור מרע ולקרב את המדות הטובות, ולהתקשר בהתאחדות גמורה ולמסור עצמו, איבערגעבען זיך מיט אלע רצונות". (היום יום' י אלול)

מו"ח הרה"ג הרה"ח שליט"א נהג בי טובת עין, ומסר לי תכריך כתבים, רשימות דברים שזכה לשמוע מכ"ק אדמו"ר זי"ע, כשנכנס אל הקודש פנימה, ב'יחידות', מאז שנת תשי"א, כשנמלאו לו י"ז שנה.

רובם ככולם של היחידות' היו לכבוד יום הולדתו ביום כ"ו סיון, וכפי הסדר שהיה אז שכל אחד מאנ"ש והתמימים היה זוכה ליכנס אל הקודש בקשר ליום ההולדת.

רשימות היחידות' והמענות כוללות בעיקר הוראות ליום ההולדת ואודות ההתעסקות בחינוך והשפעה על הנוער בימי הקיץ – בשנים הראשונות ב'קעמפ אגודה', ומאוחר יותר במחנה 'גן ישראל' שזכה מו"ח שליט"א להיות מייסדיו.

על-פי דברים ששמעתי ממו"ח שליט"א במשך השנים התברר לי שרשימות היחידות' אינן כוללות אלא עיקרי הדברים והברכות שזכה לשמוע מהרבי.

בהעתקת הרשימות לא שיניתי את הסגנון, אלא שבמקום הצורך הוספתי הערות קצרות בשולי-הגליון. מו"ח שליט"א עזר לי להעתיק את הרשימות, ובמקום שהיה קשה לקריאה הציע את השלמת הדברים, אותם קבעתי בחצאי-ריבוע. הוא גם זה שקבע את תאריכן של הרשימות, כיון שעל רובן לא נרשם תאריך.

אני מקווה שבעתיד יועיל מו"ח שליט"א לזכות אותנו בעוד כתבי קודש, כדי שנוכל להמשיך ולפרסם עוד מענות ואגרות קודש שזכה לקבל מכ"ק אדמו"ר זי"ע.

חוברת זו יוצאת לאור לכבוד הבר-מצוה של בני יניק וחכים הת' שניאור זלמן שי', ביום ח' תמוז, בניו יארק. ובקשר לזה צירפתי בסוף החוברת כמה בירורי הלכה שכתבתי במשך השנים, דברים הקשורים למצות התפילין והמסעתף.

וכדאי להעתיק בזה מה שביאר כ"ק אדמו"ר זי"ע אודות האיחול שנהוג לאחל לבר-מצוה "שיגדל חי"ל, ראשי תיבות: חסיד, ירא-שמים ולמדן", וביאר בזה ב'אגרות קודש' (חלק יז עמ' עב): "הלשון דלעיל שסידורו חסיד יר"ש ולמדן, ששמענוהו איזה פעמים, יש לבאר הדיוק בקדימה ואיחור, שלכל לראש צ"ל ענין החסידות, כביאור רבנו הזקן בתוכנה שמבטל עצמו בשביל הזולת, עד כדי שלא לחשוש להיזק עצמו בשביל טובת הזולת.... ומיעוט ישות עצמו ומציאות עצמו נותנת מקום ליראת שמים... וכשיש יראה זו... אזי יש גם חכמה... ואזי נעשה למדן...". ויהי רצון שחתן הבר-מצוה יגדל להיות חי"ל במשמעות הנ"ל, ונרווה ממנו רוב נחת.

ר"ח תמוז ה'תשע"ו, בודאפעסט

ברוך אבערלאנדער

א.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"א]

אור ליום ד' כ"ג סיון תשי"א

רבי: מיט וועמענס רשות? פון הרב מענטליק?

בנוגע דעם דו זאלסט ווערען א חסיד יר"ש און א למדן.

און די קינדער אויכעט מאכען זיי פאר יר"ש און מס' [תמא] קענסט דו דאך.

זאלסט זעהן אפהיטען דעם שיעור תהלים. מסתמא טוסטו דאס אבער דארטען קען אפ' [שר] זיין שווער.

און שבת [הבעל"ט] עס איז דאך שבת מב' [רכים] זאלסט זאגען תהלים.

זאלסט אנשטרענגען [זיך] קריגען אן עלי' דעם שבת. מסתמא איז דאך דא א מנין אין קעמף. זאלסט דיך ניט שפארען, אז ניט אין דער פריא זאל זיין ביי מנחה, אבער על כל פנים זאלסט זעהן עולה זיין. און דורך לערנען א מאמר פון רבין.

מיט די קינדער זאלסט זעהן לערנען מיט זיי יעדען טאג עפעס פון די סדרה. מוזט זיי ניט זאגען אז עס איז פון דער סדרה. אבער יעדען טאג זאלסט זעהן עפעס מיט זיי לערנען פון רש"י אדער א מפורש.

עס זאל זיין מיט הצלחה.

עס איז פאראן דארט א לייק וואו מען קען זיך טובלען? [יא]. אויב אזוי זאלסט זעהן זיך [טובלען] דעם עש"ק און דעם שבת פאר דיין יום הולדת.

ב.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, לקראת קיץ תשי"ב]

הנני בזה לשאול עצת כ"ק אדמו"ש.

הנה בשנה שעברה הייתי מחנך בקעמפ אגודה, ולפ"ד פעלתי מעט ב"ה בענין החינוך עם הילדים דשם. הנה שאלתי אם לקבל משרה זו גם בשנה זו,

שזהו בערך שני חדשים, תמוז מנ"א, או ללמוד בהשיבה חודש ולנסוע לערי השדה ע"י המרכז חודש.

והנני מבקש ברכת כ"ק אדמו"ר שליט"א להתמדה ולהצלחה בלימוד ועב[ו]דתי בגו"ר.

משה בן [פראדל]

תשובת אדמו"ר¹

אויב די געלט איז ניט נוגע, זאלסט בעסער לערנען און פארען פארין מרכז².

ג.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"ב]

[ב]נוגע לייגען ר"ת תפילין³.

בנוגע דעם יום הולדת, איך ווייס ניט צי דו האסט [באקומען אן עליה] שבת, אבער מארגען וואס איז א יום קריאה זאלסט דו זעהן אז מען זאל דיר געבען אן עליה.

[דו] זאלסט [געבען] פאר שחרית און פאר מנחה 18 צו 20 סענט צו צדקה. וויפיל דו ווילסט.

1 "לא זכור לי האם זה מענה בכתב או בעל-פה דרך המזכירות".

2 "באותה שנה אכן נסעתי ל'מרכז שליחות' עם ה'ת' גדלי' קארף ל- St. Louis, Kansas City, Nashville, Memphis ועוד ערים".

3 חסר ברשימה מה שאמר הרבי בקשר לזה. אמנם כיון שבשנה שאחרי-זה עוד פעם מופיעה השאלה: "אם אתחיל להניח תפילין של ר"ת", מזה יוצא שבשנה זו הרבי הורה שלא להתחיל להניח תפילין דרבינו-תם.

זאלסט מדייק זיין אין [לערנען] שיעורים חת"ת. און אין משך פון מעת לעת אויסחזרן א מאמר, וואס דו וועסט קענען חזרן אדער [די] גאנצען אדער א טייל דעם שבת מברכים.

און דו זאלסט האבען אריכות ימים ושנים וכו'.

ד.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"ג]

ביום כ"ו סיון הבע"ל יתמלאו לי תשעה-עשר שנה. ואבקש מכ"ק אדמו"ר שליט"א שיתן לי ברכתו הק' שאצליח בלימודי דא"ת, בנגלה וביר"ש, וגם ליתן לי איזה הוראות בנוגע ליום זה.

ובהיות שהגעתי לתשעה עשר שנה הנני שואל עצתו הק' אם אתחיל להניח תפילין של ר"ת.

ובקשר נסיעתי אל מחנה אגודה בקיץ הבע"ל אבקש מכ"ק אדמו"ר שליט"א שיתן לי איזה הוראות בנוגע לעצמי ובנוגע [ל]סדר לימוד והדרכה בעבור המדריכים ועבור הילדים.

הסדר כללית ברוחניות שיש שם עד עכשיו: בכל יום יש שעה לימוד לכל. גם יש סדר לימוד משניות בע"פ. ובערב יש סדר לימוד למדריכים בערך שעה וחצי. בשבת אחר הצהרים עושים עונג שבת ואחר זה שיעור לכל לערך שעה. ובסעודה השלישית ריבוי ניגונים וריקודים והכל משתתפים.

והנני שואל כ"ק אדמו"ר שליט"א עצתו הק' אם להוסיף או לשנות השיעורים הנ"ל.

גם אבקש ברכתו הק' שאצליח בע"ה בכל העבודה ובכל השליחות.

משה בן פראדל לאזאר

תלמיד ישיבת תומכי תמימים

[דברי הרבי ביחידות, במענה להנ"ל]

בנוגע עניני הקעמף נאר איינפירען שיעורים און ענינים וואס זיינען נוגע למעשה, אדער פון קיצור שו"ע אדער פון סידור דרך החיים, ענינים וואס זיינען נוגע למעשה. און בכלל זעהן אז מען זאל איינפירען לערנען ש"ע. נאר ענינים נוגע לפועל, לבד⁴ כמו כתיבת תפילין וכו'.

און פארען דאווענען זאל מען זעהן איינפירען אז א פאר מאל א וואך זאלען די קינדער געבען צדקה, נישט נוגע וויפיל, פון זייערע אייגענע געלט. בכדי זיי איינצוגעוויינען געבען צדקה פון זייער אייגענע געלט. נישט מצד א שליחות פון א עלטערער נאר פון זייער אייגענע פאקעט געלט. וואו מען זאל געבען זאלסט ניט מישען, אז זיי זאלען ניט זאגען אז דו ווילסט פאר אייגענע ענינים.

אויך זאלסט זעהן איינפירען אז נאכען דאווענען אין דער פרי זאלען זיי זאגען תהלים א קאפיטאל צו מער, בכדי איינצוגעוויינען זיי זאגען תהלים.

שלש סעודות שבת זאל מען איינפירען זאגען א דבר תורה פון דער סדרה אדער פון פרק⁵, אז דער עיקר איז די תורה ניט ניגון און טאנץ.

אלץ וואס דו וועסט לערנען מיט די קינדער זאלסטו א טאג פריער איבערקוקען בכדי אז [אויב] זיי וועלין פרעגען זאלסט קענען ענטפערן. און אויספרעגען דאס וואס מען האט נעכטען געלערנט ניט בדרך בחינה נאר בדרך שיחה.

ה.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, לקראת קיץ תשי"ד]

הנני בזה לבקש עצת כ"ק אד"ש באשר הנהלת מחנה אגודה בקשו מאות⁶ לבוא גם בשנה זו בתור מנהל רוחני, הגם שאשתקד לא הייתי שוה בשוה עם

4 = חוץ מהלכות.

5 = פרקי אבות.

6 = ממני.

המדריך כללי שהוא יהיה שם גם בשנה זו, בנוגע הקרירות שגורם שם בכלל, ועוד באיזה פרטים בהסדר. וכאשר הצעתי טענותי לפניהם אמרו לי שסדר זה אינו בהסכמתם, ויעשו כל מה שבידם לתקנו, ואיזה דברים שתיקנו לעת עתה.

הזמן יומשך מי"ח תמוז עד י"ב אלול ויתר הפרטים בנוגע לשכירות⁷ וכו' יהיה כמו בשנים שעברו. ואבקש מכ"ק אד"ש ליתן לי עצתו הק' האם אקבל או לא.

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

באם יקבל רשות מהנהלת תו"ת.

ובאם יתקנו מה שהבטיחו לתקן.

(ובטח יפעול ג"כ אשר יהי' כאן להתועדות די"ב-י"ג תמוז)

.ו

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"ד]

כ"ק אדמו"ר שליט"א

ביום א' כ"ו סיון הבע"ל יתמלאו לי עשרים שנה, ואבקש מכ"ק אדמו"ר שליט"א שיתן לי ברכתו הק' שאצליח בלימודי, בנגלה ובדא"ח וביר"ש, וגם ליתן איזה הוראות בנוגע ליום זה.

ובקשר נסיעתי אי"ה מחר למחנה אגודה הנני מבקש מכ"ק אדמו"ר ברכתו הק' שאצליח בעבודתי ושכל הענין יהי' בהצלחה.

משה בן פראדל לאזאר

תלמיד ישיבת תומכי תמימים

[דברי הרבי ביחידות, במענה להנ"ל]

דו פארסט שוין מארגען? די הנהלה האט אזוי לייכט געגעבען רשות?

י"ב תמוז⁸

זאלסט זעהן מען זאל דיר געבען אן עליה דעם שבת אדער צו שחרית אדער צו מנחה.

וביום הולדת לפני שחרית ולפני מנחה [לתת] איזה סענט לצדקה.

ומלבד השלושה שיעורים תלמוד מאמר חסידות, אותו שתוכל לחזור בשבת שאחר כן ברבים. און מן הסתם וועסטו שבת זיין אין קעמפ, דארפסטו נישט בדווקא חזרין מיט דעם פסוק, נאר דו קענסט אנהייבען אין מיטען מאמר בדרך שמועס פון אנהייב סעיף⁹, זיי זאלען ניט וויסען אז דאס איז א מאמר חסידות.

און זאלסט מצליח זיין סיי אין לימוד הנגלה סיי אין לימוד החסידות סיי אין קיום מצות בהידור.

און בנוגע צו קעמף זאלסטו מצליח זיין אין אריינגעבען אין די קינדער הידור [ב]קיום מצות מעשיות.

ז.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשט"ו]

תשובת כ"ק אד"ש כ"ג סיון תשט"ו

בנוגע מה שהמדריכים שיחיו [מלמדים], זה יהיה בענינים הנוגעים במצות מעשיות בפועל ובלימוד תורה בכל יום, כמו ברכות ותפילה, ובהם שהם לאחר הבר מצוה בהלכות תפילין, לבאר את ההלכות ואם אפשר בשיחה ע"ד המקור און פארוואס. ולבאר שהתורה היא תורת חיים, וכמו שצריכים לחיות בכל יום

⁸ המלים "י"ב תמוז" ניתוספו בין השורות. כנראה שהרבי עורר משהו בקשר להתוועדות י"ב תמוז.

⁹ כלומר מגוף המאמר, ולא מהדיבור-המתחיל והקושיות שבראש המאמר.

צריכים ללמוד בכל יום. וסדר נוסף עליך ללמוד בכל יום בהלכות ההם, שתהיה בקיא לדעת אותם וטעמיהם וסברותיהם שתוכל לענות על שאלותיהם.

ובנוגע לקעמף מן הסתם ידוע לך שהוא צוגעבונדען מיט א סאך פיזור הנפש און טראבעל. און קויפען לאנד וועסטו ניט, איז וואס דארף מען דעם גאנצען ווינטער האבען פיזור הנפש. און נאכען ווינטער וועט מען טראכטען. און אויך וואו דו וועסט האלטען¹⁰.

בהנוגע סדר ליום הולדת, תתן צדקה לפני שחרית ומנחה. ונוסף על השיעורים תחזור מאמר דא"ח בע"פ אותו שתוכל להשתמש בו בענינם להילדים בקעמף, א לייכטער אפשר איינער מיט א מעשה.

האסטו עולה געווען דעם שבת? [ניין].

פארוואס ניט? [סתם אזוי].

זאלסט קריגען אן עליה דעם דאנערשטאג.

תצליח בלימודך בנגלה בדא"ח ותהיה ירא שמים. ותצליח בהילדים שיהיו מקיימי מצות בהידור.

ח.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשט"ז¹¹]

אדמו"ר: דו לערנסט אין די חבורה¹² שבת? [יא].

עס קומען דארט בחורים? [יא] וויפיל? [בערך 10].

¹⁰ כלומר האם יוכל והאם ירצה עוד לטפל בזה אז.

¹¹ אין תאריך רשום על הרשימה, אבל כיון שיש בידינו רשימות של יחידויות שלפני ימי ההולדת של כל שאר השנים, הרי מסתבר שזה שייך לשנת תשט"ז. והעיר על זה מו"ח שליט"א: "גם התוכן מתאים לשנת תשט"ז שכבר הייתי מבוגר יותר ויכולתי למסור שיעורים".

¹² = הפעילות עם קבוצת הצעירים.

אלעמאל איז פאראן די זעלבע צי עס בייט זיך? [כמעט די זעלבע].
זענען זיי שוין מסתמא לומדים.

די דריי שיעורים חת"ת היטסטו אף מסתמא.

זאלסט זעהן האבען אן עליה. געבען צו צדקה פארן דאווענען אין דער פרי
און פאר מנחה, אדער 18 סענט אדער 36 סענט.

זאלסט זאגען א ספר תהלים דורכן טאג.

דורך דעם מעת לעת זאלסט[ו] לערנען א מאמר חסידות, און עם אויסחזרין
אז דו זאלסט עם קענען חזרין שבת צו שלש סעודות אדער פאר שלש סעודות
(ווי עס קומט אויס ווען מען לערנט)¹³.

און דער אויבערשטער זאל העלפען זאלסט ווערען א יר"ש א חסיד און א
למדן. און דו זאלסט מצליח האבען פון דייע מושפעים, און די הנהלת
הישיבה זאל הנאה האבען פון דיר.

ט.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, חורף תשי"ז¹⁴]

באשר מסר הרב ש. א. קאזארנאווסקי שי' תשובתו הק' של כ"ק אד"ש
שההגבלות דחורף¹⁵ אינם חלים עתה, הנני לשאול עצת כ"ק אד"ש באשר
הציע הרחמ"א לפני ולפני הת' אברהם יצחק שי' שם-טוב¹⁶ ששני[נו] יחדיו

13 כלומר מתי שיותר מתאים. ברשימת היחידות נרשם כאן סימן השאלה. כנראה שבשעה
שרשם היה מסופק במלים המדוייקות שהרבי אמר.

14 "ככל הנראה קיבלתי מענה זה אחרי תשרי תשי"ז, שהרי הייתי צריך להקדיש את עצמי
לאירגון הקעמפ; לקנות מחנה קיץ, לשלם את החובות של השנה הראשונה ועוד".

15 שהרבי הורה שנה שעברה שבחורף לא יתעסקו בהכנות לקעמפ, ראה היחידות דלעיל
אות ז.

16 "בשנה הראשונה היה לנו גירעון של \$14,000 והוא לקח על עצמו עכשיו להשיג את
הכסף".

ניקה עלינו הנהלת הגן ישראל בדרך עראי, ולעזרה לנו יהי' הרב יהודה קרינסקי שי', הנני בזה לשאול עצת כ"ק אד"ש, אם עלי כעת לעסוק בזה, ובאיזה אופן, שלא להיות סתירה עם לימודי עתה ועם אופן עבודתי בתור "העד קאונסלאר".

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

יכול לקבל.

יסדר סדר (אופן)¹⁷ לימודו עם הרחמ"א ועם הרב מענטליק ואח"כ יכנס לקבל ברכה.

י.

[מענת כ"ק אדמו"ר זי"ע, לקראת קיץ תשי"ז]

להשוות – לאחרי שיראווה – עם ההצעה שנתקבלה היום.

– לברר הסיבה שמפעם לפעם משתנות הידיעות ע"ד ההצעות גם בענינים עקרים.

– אח"כ לדון עדכ"ז בהשתתפות כולם יחד (הר"ר מא"ז שי', הר"ר אש"ק שי'¹⁸, שטראל ווייס לאזאר¹⁹ שיחי' [.]].

¹⁷ בכת"י המעתיק רשום המלה "אופן" בעיגול, ומעליה המלה "סדר". כנראה שהרבי רשם בתחילה "יסדר סדר לימודו", ושוב תיקן את הלשון: "יסדר אופן לימודו".

¹⁸ = הר"ר [חיים] מרדכי איזיק חדקוב, הר"ר שלמה אהרן קאזארנאווסקי.

¹⁹ = עו"ד מר שטראהל, הרב קהת ווייס, הת' משה לאזאר.

יא.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, לקראת קיץ תשי"ז]

[חסר העמוד הראשון]

...המים וה"סועדזש" מספיק ומאושר לפי ערך החדרים שישנם עתה, אבל דעת הרחמ"א שי' אין שבע רצון מזה, והוא שאין די עצים בה ונראה כשדה העשוי' לזרוע, ומבקשים עבור המקום \$45.000 ובמזומן לכה"פ \$20.000.

מחיר השבועי לקעמפער נחלק לג' סוגים, לפי אופן הקעמפ.

סוג א) אלו הקעמפס הנתמכים מארגאניזיישאן, של עצמם או של אחרים, כמו קעמפ "מתיבתא" הנתמכת ע"י הישיבה תו"ד, או קעמפ אגודה, המחיר הקבוע לשבוע הוא \$25.

סוג ב) הוא פרייוועט קעמפס כמו "קעמפ מונק", "קול רנה", המחיר שם הוא בערך \$50 לשבוע.

סוג ג') הוא כמו קעמפ "ישיבה", אינה נתמכת מארגאניזיישאן, אבל אין מטרתה להשתכר בזה²⁰, והמחיר שם הוא \$35 לשבוע, ולתלמידי ישיבתם שהוא ישיבת ר' שלמה קלוגר – אשר אפשר שגם נתמכת על ידה – נותנים הנחה.

בגן-ישראל אשתקד, הי' המחיר הקבוע – האפיצלי – \$25, ואחר הפצרות הי' המחיר בערך, הבינוני, \$20.00, וההוצאות לילד לשבוע הי' \$26.00 לשבוע. בשנה זה אפשר שיעלה לעוד יותר.

ולכל הנ"ל מקווים אנו להוראת כ"ק שליט"א

קהת בן אסתר תל' תו"ת ווייס

משה בן פראדל תל' תו"ת לאזאר

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

באם אין עוד הצעות – יבקשו לבקר בשני הקעמפס עם הרב קאזארנבסקי שי' והעו"ד שטראל שי' ואח"כ יחליטו.

המחיר לשבוע ע"פ הנ"ל בערך \$35.40.

יב.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, מיום י"ח אדר שני תשי"ז]

ב"ה, י"ח אד"ב

כ"ק אדמו"ר שליט"א

בהמשך למענת כ"ק שליט"א למסור בזה הפרטים לד' המקומות שאודותם כתבנו.

א) זיגלר האטעל הסמוכה לסוואן לעיק. יושבת היא וכל הסמוך לה הכל בצד א' של הראוד. מכילה בנין א' בן ב' קומות, בקומה התחתונה חדר האוכל, מטבח. בקומה העליונה יש חמשה עשר חדרים של לינה. ואח"כ יש עוד ב' בנינים כ"א בן ב' קומות. הא' ו' חדרים והב' תשע חדרים. ואח"כ 8 באנגאלאס, מהן הני ארבעה חדרים, ומהם הני שבעה חדרים וחדר ... וביה"כ, בכ"א מהן הוא כראוי. ועוד יש "קאסינא" גדולה. בהנ"ל כמו שהוא עתה יכולים לסדר בערך עד 150 ילדים. יש "לייק" גדול וזה סווימינג פול, ומקום רב לבנות עוד. המחיר שמבקשים הוא \$75.000 והמזומן \$25.000, אבל זה הוא טרם שנכנסו בשקו"ט עם הבעלים. ובטח נוכל לרדת²¹ את המקח יותר בזול.

ב) "מעלאדי Lake Inn" סמוך לליבערטי, ובו הבנין העיקרי בן ג' קומות. קומה התחתונה חדר האוכל, המטבח. ובב' הקומות העליונות 20 חדרי שינה. ועוד בנין בן ב' קומות, ובו 29 חדרי שינה. בית החורף בן ב' קומות, ובו 10

חדרי שינה. ובאנגאלא בת 8 חדרים שלא נגמרה מלאכתה. סטיל סווימינג פול מהודר(ה) ולייק²².

[כאן חסר עמוד השני של המכתב. וממשיך בעמוד השלישי:]

... מכל הדעפארטמענטס והכל כדבעי לסואדזש, סעספול, פייער עסקיפס וכו', והכל בגאראנטיע, משא"כ כאן, שכאן צריכים אנו לסדר הכל. והבנין העיקרי יש בו רק 25 חדרי שינה וקאטעדזש א' בן 6 חדרים ומוכן, שהשאר צריכים אנו לבנות לתקן ולסדר. ומקום זה הוא בבדידות גדולה [הרבי מתח קו תחת משפט זה!] והמחיר בזול מאד, מבקשים \$20,000, בטח יכולים לקנותה בעד החצי מזה, ואפשר לקבל הלואה על התיקונים מה F.H.A. בתשלומין קטנים לזמן ארוך.

ז' הני"ל אצל ליבערטי ג"כ בלתי נודע [הרבי ציין כאן: כמה יארך לברר?] אודות האישור על המים והסואדזש וכו', יש בנין עיקרי [הרבי ציין כאן: כמה קומות? וכן בהשאר] בן 30 חדרי שינה, מטבח וחדר האוכל לרוחה. בנין שני [הרבי מתח קו תחת שני מלים הללון] בן כ"ט חדרי שינה. בית החורף [הרבי מתח קו תחת שני מלים הללון] ישן בן 10 חדרים. באנגאלא בן 8 חדרים שלא נגמרה מלאכתו. סטיל סווימינג פול מהודר ולייק נהדרה. ואפשר לפתח השדות לעקטיוויטיטן לרוב. המחיר בערך 45,000 ובמזומנים 20,000, והעיקר כאן אצלם הלא המזומן.

ז' הני"ל הם מה שבררתי, כי ראיתי הרבה מקומות ולפי דעתי אינן כלל קיימא לשאלה. ואלו אם נראה לכ"ק אדמו"ר שליט"א אחד או איזה מהם, יואיל נא להורות האם מקודם לקחת לשם מומחה, או מקודם לקחת את העו"ד שטראהל. ובאם שכולם לא מוצאים חן בעיניו הק' אולי טוב בעיניו הק' ליסע למקום אחר כמו בקאנעטיקוט או איזהו מקומן אחר, אבל יש שם קישויים גדולים במאד בהנוגע לחלב ישראל ופת כשר [הרבי מתח קו תחת המשפט האחרון וכתב: ע"כ אין כדאי].

משה בן פראדיל תל' תו"ת

לאזאר

---

22 יש להעיר שהמבואר כאן אות ב חוזר על עצמו בשינויים קלים לקמן אות ז.

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

– להתייעץ עם המל"ח ע"ד: ז) (כשיתבררו הספיקות – כנ"ל – לטוב). או ג) –
באם אין חשש טענת השגת גבול. או א). ואפשר ימצאו עוד מקומות מתאימים.

יג.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, אדר"ח אייר תשי"ז²³]

במילא איך בין געווען אופען אהל, און איהר זענט געווען דארט.
[היינט איז דאך] ר"ח אייר חודש זיו דרייסיג טעג אין ניסן. א פרייליכע צייט.
דער אובערשטער זאל געבען עס זאל זיין א גוטען קעמפ ברוחניות און
בגשמיות.
און וויבאלד דער אויבערשטער בלייבט ניט קיין בע"ח, זאל יעדער איינער
בפרטיות זיין געבענשט ביי זיך ברוחניות ובגשמיות.

יד.

[דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"ז]

בהנוגע וואס דו פרעגסט וועגען א סדר פארן יאהר, איז די עלטערען
באקלאגען זיך אז איך האב זיי געבעטען אז דו זאלסט לערנען עטליכע יאהר
און צום סוף ביזט דו זיך מתעסק בעסקנות ציבורית.

---

²³ התאריך וההוספה שבסוגריים לקמן הוא על-פי הספר 'בנאות דשא' עמ' 45. שם מסופר שבאותו יום נכנסו ליחידות הרב קזרנובסקי, הרב לאזאר ועו"ד שטראהל כדי לדווח להרבי התרשמותם החיובית במיוחד מ"זיגלר'ס פארם" – שהוא מקום מתאים ביותר. כ"ק אדמו"ר זי"ע נתן מיד את הסכמתו וברכתו, והוסיף לאחל להם הברכה דבפנים. 'בנאות דשא' שם הברכה עם קצת שינויים.

די טענה איז סיי אויף דיר און אויף מיר. אבער דער תיקון קען נאר צוקומען דורך דיר, ווייל מיט דעם וואס איך וועל זיך אוועקזעצען לערנען נאך עטליכע שעה וועט ביי דיר ניט צוקומען.

זאלסט גלייך נאכען זומער זיך אוועקזעצען [לערנען] בהתמדה ובשקידה יתירה, און אין קעמפ זאלסטו כאטש מאכען א התחלה. איך ווייס ניט ווי אזוי דער סדר [העבודה] האט זיך אוועקגעשטעלט, וויבאלד אבער עס איז שוין נאך די התחלה [פון קעמפ] וועט אפשר זיין לייכטער. אפשר נישט מצד די פיזור הענינים, אבער א התחלה זאל דאס זיין. און נאכען זומער זאל דאס ווערען אויסגעבראכט אין א התמדה ושקידה יתירה.

ווי האלט עס ביי דיר מכח הסמיכה? – [סימן] ס"ט – נאך אין אנהויב.

וויפיל קינדער זיינען פאראן און וויפיל דארפט איהר האבען צו משלים זיין?²⁴

בנוגע צום יום הולדת, זאלסט געבען צדקה פארען דאווענען און זאלסט לערנען א שיעור נוסף סיי אין נגלה [סיין] אין דא"ח, נוסף אויף די סדרי הישיבה און די דריי שיעורים.

און דער אויבערשטער זאל העלפען אז עס זאל זיין א יאהר בהצלחה מופלגה סיי אין קעמפ און אין לערנען.

טו.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, לקראת קיץ תשי"ח]

כ"ק אדמו"ר שליט"א

להיות שמהצעות דעד עכשיו עוד ... ששום ענין נתגשם, הנה הציע לי ר' מיכאל טייטעלבוים לנהל את כל עניני מוסדותיו, דהיינו הנהלת החשבונות דהכנסה והוצאות ... ולשלוח מכתבים, ובכלל לנהל את הכל בסדר מסודר. שם אין ל[ו] מנהל או עקזעקוטיוו דירעקטאר או מזכיר – חוץ מלהיות משולח, זה

יעשה הוא [ב]עצמו עם הועד שלו. ומוכן לשלם סך \$60 לשבוע, אבל אינו מעמין [ד] ... בזה ויתן גם יותר, כל משך זמן עבודתי, פרט לימי הקיץ זמן עבודתי בגן ישראל.

והנני מכניס הצעה זו בין כל [ה]הצעות שכתבתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א עד עכשיו. והנני מחכה שכ"ק אדמו"ר שליט"א יואיל להורני במה ובאיזה אופן אסדר ברו"ג. ויברכני בברכתו הק' שאסדר בסדר חיים טובים ומאושרים ברו"ג.

משה בן פראדל לאזאר

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

[הרבי עיגל את המלים "חוץ מלהיות ... שלו" וכתב:]

וא"כ הצעה נכונה היא, ובלבד שישאר לו די זמן גם לעבודה בגן ישראל.

טז.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת כ"ו סיון תשי"ח]

כ"ק אדמו"ר שליט"א

ביום הש"ק הבע"ל יתמלאו לי עשרים וארבעה שנים, ואבקש מכ"ק אד"ש שיואיל ליתן לי הוראות ליום זה. וגם הוראות לשנה זו הבע"ל.

ואבקש את ברכתו הק' שאצליח בלימודי בדא"ח ובנגלה וביר"ש.

[דברי הרבי ביחידות, במענה להנ"ל]

זאלסט בעטען אז מען זאל דיר געבען אן עליה אדער אין דערפרי אדער צו מנחה.

און זאלסט לערנען א שיעור נוסף אין חסידות במשך המעת לעת.

און געבען צדקה פרייטאג.

און דער אויבערשטער זאל דיר געבען א הצלחהדיקער יאהר, סיי אין דיניע ענינים פרטיים און סיי אין ענינים כלליים, און אין ענינים פון "גן ישראל". און זאלסט זעהן טאהן א גוטען שידוך און דאס זאל זיין בהצלחה.

יז.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, משנת תשי"ט]

ביקש²⁵ למסור שיש לו הזדמנות לקנות קאר מש. א. שי' פאפאק עבור \$1100. הקאר הוא במצב טוב 51 4 door Ford. צריך לקאר לסייע בעבודתו עבור גן ישראל ואהלי תורה, ושואל אם לקנות הקאר הנ"ל.

[מה שכתב הרבי, במענה להנ"ל]

באם הנ"ל מקח פחות מעט עכ"פ ממקח השווה.

יח.

[מענה מכ"ק אדמו"ר זי"ע, כנראה אודות ילד שנחלה או שנפגע בקעמפ. התאריך לא ידוע]

יהי' בשעה טובה ומוצלחת – יודיעו וואס ער מאכט. טוב שחבריו בבאנג או בכתה וכיוצא בו יפרישו כל אחד ניקעל עד דאים לצדקה. ובעת התפילה יעשו מי שברך.

ומהמדריכים ינאום בזמן המתאים על דבר אהבת ישראל ושזה מקושר עם אהבת השם והתורה, ועיכ"ז²⁶ יצאו מהגלות שנגרם ע"י שנאת חנם לגאולה האמיתית.

יט.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, לקראת החתונה ביום כ"ב אדר תש"כ]

מודיע שזמן הח' [תונה] מוגבל²⁷ ליום כ"ב אדר הבע"ל.

והננו מבקשים שיזכנו כ"ק אד"ש בסידור קידושין, ויברכנו כ"ק אד"ש בברכתו הק' שיהי' בשעטומו"צ ולבנין עדי עד.

והננו מודיעים לכ"ק אד"ש ששמחים אנו לקבל כל שליחות בכל מקום ובכל ענין שיורה עלינו כ"ק אד"ש, ושיהי' לרצון לפני כ"ק אד"ש.

[דברי הרבי ביחידות, במענה להג"ל]

התנאים הי' בשטומ"צ, יהי' החתונה בשטומ"צ ויבנו בית בישראל על יסודי התורה והמצוה, און די עלטערן זאלין האבין פון אייך א סאך נחת און חסידישע נחת.

כ.

[מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות, בסביבות שנת תשל"ה]

מטעם קהילת הפרסים שנמצאים מצד השני של העיר אצל ביה"ס של הקהילה (אחרת מ[ב]יהכנ"ס של הרה"ת ר' יצחק בעלינאוו שי') הציעו לי משרד²⁸ של רבנות. עניתי באופן שלילי כבר כמה פעמים, בשביל מרחק גדול

---

26 = ועל ידי כל זה.

27 = נקבע.

28 = משרה.

שיהי' בשביל יְלָדֵי לביה"ס שלנו והחברים שלהם²⁹. אבל עכשיו שיוכל שיהי' שר' שלמה יוסף שי' ציפעל יקנה בנין חדש עבור ביה"ס יותר קרוב לשכונה הזאת, שאלתי היא א) [ה]אם אתעניין יותר בזה. וב) אם כן באיזה תנאים. לכאורה לא יגרום הפסד מהשעות שלי בהת"ת, אבל יפסיק השייכות שלי עם ביהכנ"ס שלנו.

[דברי הרבי ביחידות, במענה להנ"ל]

יתייעץ עם הרג"מ³⁰.

ואם שדברת כבר עם ציפעל יתייעץ עוה"פ עם ציפעל, באווארענען אז מען זאל נישט אן אנדערען אריין [נעמען] וועט ווערען אמת'ע אי נעימות. ציפעל יתוודע מאחורי הפרגוד.

[בקשר לשאלה אחרת ענה כ"ק אדמו"ר זי"ע:]

מען זאל [זיך] באראטען מיט צוויי רופאים מומחים, אונד אז זיי וועלן זאגען די זעלבע זאך זאל מען טאהן לויט זייערע אנווייזונג אין א גוטע שעה.

---

²⁹ כי חשבו שבאם מקבלים את המשרה, יצטרכו לעבור לגור לצד השני של העיר.

³⁰ = הרב גרשון מענדל גרליק.

“כל זמן שיהו בין עיניך יהו שתיים”

שני דינים בתפילין: דין קדימה בהנחה ודין “שיהו שתיים” על הראש

הגמ' במנחות (לו, א) מביא תנא: כשהוא מניח – מניח של יד ואחר כך מניח של ראש, וכשהוא חולץ – חולץ של ראש ואחר כך חולץ של יד. בשלמא כשהוא מניח – מניח של יד ואח"כ מניח של ראש, דכתיב [דברים ו, ח] וקשרתם לאות על ירך והדר והיו לטוטפת בין עיניך, אלא כשהוא חולץ – חולץ של ראש ואח"כ חולץ של יד מנלן? אמר רבה: רב הונא אסברא לי, אמר קרא: והיו לטוטפת בין עיניך, כל זמן שבין עיניך יהו שתיים. ופרש"י: “והיו. משמע שתיים, כל זמן שיהו בין עיניך יהו שתיים. כל זמן שאותן של ראש מונחים, אותן של יד נמי מונחין. אלמא דראש חליץ ברישא”.

מדברי הגמרא יוצא שיש שני דינים, הדין האחד הוא דין קדימה בהנחת התפילין, ואת זה לומדים מהסדר המפורש בקרא: “וקשרתם... והדר והיו לטוטפת...”, והדין השני הוא דין במצות תפילין שעל ראש, ששלימות המצוה היא ש“יהו שתיים” ביחד עם התפילין של יד. והמקשן ידע רק מדין קדימה בהנחת התפילין, ורבה בשם רב הונא הוסיף את דין תפילין של ראש ש“יהו שתיים”.

האם שני הדינים הן דאורייתא

דין קדימה בהנחת התפילין נפסק בשו"ע או"ח (סי' כה ס"ה-ו). ובשו"ע אדה"ז (סי"ב) מסביר ומפרש: “בתחילה יניח תפילין של יד ואח"כ תפילין של ראש. ואם פגע בשל ראש תחילה, יעבור על אותה מצוה ויניח של יד תחלה, כיון שקדימת של יד לשל ראש הוא מן התורה, שהרי בתחילה נאמר [דברים ו, ח] וקשרתם לאות על ירך ואח"כ והיו לטוטפות וגו', לפיכך אין משגיחין על העברת המצוה בזה”, הרי מפורש כאן שדין זה הוא דין דאורייתא. וזהו המקום היחיד בפוסקים שהדבר מפורש.

גם דין תפילין של ראש ש“יהו שתיים” נפסק בשו"ע שם (סי' כה ס"ב) גבי חליצת התפילין, וכך מבואר ההלכה בשו"ע אדה"ז (ס"ג): “כשחולץ תפיליו צריך לחלוץ של ראש תחילה, שאם יחלוץ של יד תחלה נמצאת מונחת עליו תפילין של ראש בלבדה, והתורה אמרה והיו לטוטפות בין עיניך, ודרשו חכמים כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים, שלכך נאמר והיו שהוא לשון רבים ולא נאמר וקשרתם לאות על ירך ולטוטפות וכו'”, כאן כבר לא נתפרש שזה דין תורה ומשמע קצת שאינו אלא מה ש“דרשו חכמים”. אמנם אין דיוק זה מוכרח כ"כ.

טעה והניח של ראש קודם לשל יד

והנה כתב האבודרהם (בדיני בציעת הפת – עמ' שיו סוף ד"ה וכתב): "ומדקתני מעכבות משמע שאם הניחם כן לא יצא, וצריך להניח כסדר מצותן", ומובא ב'מגן אברהם' (סי' תרפ"ד סק"ה). והט"ז שם (סק"ד) תמה ע"ז, נוסף ע"ז "דהאי גמרא שהוא מביא לענין תפילין ליתא בשום דוכתא בתלמוד", הרי מהו הסברא שיצטרך להוריד את התפילין מעל הראש, הרי עכשיו שכבר שם את התפילין של יד "יש כאן בראשו וידו שנים, די בכך. דהא אע"ג דבשעת התחלה לא עביד שפיר, מ"מ בהוייתן עליו יש כאן בדין". וראה 'פרי מגדים' שם וב'ביאור הלכה' סי' כה שם.

ולפי הנ"ל יש לפרש שיטת האבודרהם, דכיון שמהגמרא מוכח דיש גם דין קדימה בהנחה, נוסף על דין "שיהו שתיים" על הראש, הרי כששם תפילין של ראש ורק אח"כ השל יד, דין "שיהו שתיים" על הראש הוא מקיים עכשיו, אבל דין הנחת תפילין של יד לפני השל ראש לא קיים, ועל כן לדעתו הוא צריך להוריד את התפילין, כדאי לקיים גם את סדר ההנחה שהיא מן התורה.

האם דין "שיהו שתיים" מעכב

והנה פסק הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"י ה"ו): "אין הכהן יכול לעבוד בתפילין של יד שהרי חוצצת. אבל של ראש אינה חוצצת, ואם רצה להניחם בשעת העבודה מניח", ומפרש ב'מעשה רקח': "אף דתפילין מצותן כל היום כדאשכחן באלישע בעל כנפים [שבת מט, א], מ"מ קי"ל נמי בזמן שביין עיניך יהו שתיים, לכך תלה הדבר ברשותו". ולא הבנתי בדיוק כוונתו, כי מדבריו משמע לכאורה שדין "יהו שתיים" מעכב, ועל כן אין הכהנים מחוייבים ללבוש התפילין של ראש לבד, אמנם הרי נפסק להלכה (או"ח שם סי' ס"א-ב, רמב"ם הל' תפילין פ"ד הלכות ד-ה) שתפילין אין מעכבות זו את זו, וב"אם יש לו שתיהם ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת, מניח אותה שיכול", ואף מברך עליה, הרי שיש כאן קיום מצוה, וא"כ למה תלה הרמב"ם הדבר ברצון הכהנים.

י"ד שבט תשס"ח, בודאפעסט

לזכות בני הת' נחמן שי' לרגל היכנסו לעול המצות.

בענין חובת הנחת תפילין דר"ת ומנהג אמירת ד' הפרשיות

ז' מנחם אב תשע"ד

כבוד ידידי מנוער הרה"ג הרה"ת ר' מנחם מענדל שי" גורארי'
מורה לעדתו בקהילת חב"ד אנטווערפען

במענה למה שהביא שאלת חכ"א אודות מנהג חב"ד: "למה אנחנו לא אומרים בתפילין דרש"י פרשיות קדש והיה כי יביאך? ורק בתפילין דרבינו תם אנחנו כן אומרים". מדי חפשי מצאתי שעמד על כך הרה"ג אליהו יוחנן גורארי' בקובץ 'אהלי שם' (ח"ה עמ' צט) והשאיר מנהג זה בלי ביאור. ועל כן הרגשתי חובה בנפשי לעיין בדבר, ואציע בזה מה שעלה במצודתי בס"ד.

התפתחות שיטת אדה"ז אודות חובת הנחת תפילין דר"ת

לכל לראש כדאי לבאר שיטת אדה"ז בחיוב הנחת תפילין דר"ת. ואעתיק בזה ממה שכתב בזה בכמה מקומות.

דהנה בשו"ע (סי' לד ס"ד, ו) כתב אדה"ז: "והעיקר כרש"י וסייעתו. וכן מנהג העולם. ואעפ"כ כיון שתפילין אלו פסולין מן התורה לר"ת וסייעתו, ונמצא שרוי כל ימיו בלא תפילין, לכן כל ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה ב' זוגי תפילין ויניחם יחד... מכל מקום לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ולא יעשה כן במקום הרואים אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות, שכיון שהעולם נוהגים כרש"י נראין להם כיוהרא...".

ובהל' תפילין שלפני תפילת שחרית כתב אדה"ז: "כל אשר נגע ה' בלבו¹ יניח תפילין דר"ת בלא ברכה אחר התפלה בביתו וללמוד בהן שעה א' – אם חושש להניחן בבמה"ד מפני היוהרא או מפני שנזח לו יותר ללמוד בביתו...".

¹ כ"ה בהעתקה שבכתי"ק המהרי"ל (יגדיל תורה' שנה א עמ' 250). וכ"ה בדפוסים הישנים: (א) בסידור אדה"ז דפוס הראשון, שקלאו תקס"ג, (ב) בדפוס הראשון של סידור עם דא"ח, קאפוסט תקע"ו, (ג) 'סדר תפלה מכל השנה', קאפוסט תקצ"ב. (ד) 'סדר תפלה מכל השנה' סלאוויטא תקצ"ו. אמנם בכמה סידורים מאוחרים נדפס: "יראת ה' בלבו", ואצ"ן כמה דפוסים שראיתי: (1) 'סדר תפלות מכל השנה', טשערנאוויץ תרכ"ה, (2) (2) סידור עם דא"ח מהדורת קה"ת [שמקורה "ברובה מהוצאת זיטאמיר תרכ"ג, ודפים אחדים מהוצאת ווארשא תרכ"ז"], (3) 'סדר תפלה', ווילנא תרכ"ח. אמנם בסידור 'תורה אור' (תרנ"ו) נדפס: "יראת אלהים בלבו". ומשם בשו"ע אדה"ז מהדורת קה"ת (ח"א עמ' תריט). ומש"כ שם המו"ל (הערה רג): "בסידור עם דא"ח הגירסא: יראת ה'", צריך תיקון, וכן גם לא עמד על כל הנ"ל, כי לא בדק בדפוסים הראשונים.

ולאחרי תפילת שחרית כתב אדה"ז: "מנהג להניח תפילין דר"ת אחר התפלה בלא ברכה, ולקרות ק"ש בהם. ויש נוהגים לומר ג' כ"פ [רשיות] קדש והיה כי יבאך".

ונראה שיש כאן ג' שלבים בהוראת אדה"ז: (א) לפי השו"ע הרי בכל מקרה שמניח תפילין דר"ת "לא יעשה כן במקום הרואים... ש... נראין להם כיוהרא...". (ב) בהל' תפילין הורה אדה"ז שרק "אם חושש להניחן בבהמ"ד מפני היוהרא... [אז] יניח תפילין דר"ת בלא ברכה אחר התפלה בביתו". (ג) לאחרי תפילת שחרית קובע אדה"ז שהנחת תפילין דר"ת אחר התפלה הוא "מנהג" כללי בלי לחשוש כלל ליוהרא.

אמנם בנוגע לעצם חיוב הנחת תפילין דר"ת נראה שכבר בשו"ע שינה אדה"ז להחמיר יותר ממה שפסק המחבר בשו"ע. שהרי בשו"ע (ס"ב) פסק המחבר (ע"פ המבואר בטור ועוד): "ירא שמים יצא ידי שניהם". אמנם הוסיף לומר (ס"ג): "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות", וזה ע"פ שו"ת המהרי"ל (ס"י קלז) המובא ב'בית יוסף': "ושני זוגי תפילין לא חזינו רבנן קשישי רבותינו ז"ל דעבדי הכי... וכמדומה הואיל ולא נהוג מחזי כיוהרא, ואין ליטול את השם אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות, מה שלא היו כל אותן שראיתם נוהגין כן". ולפי זה יוצא שבסעיף ג הוא מגביל את מה שנאמר בסעיף ב, שרק ירא שמים המפורסם בחסידות יצא ידי שניהם.

אמנם אדה"ז (ס"ד) הוסיף על לשון המחבר, לומר ש"כל ירא שמים יצא ידי שניהם". ושוב כתב (ס"ו): "מכל מקום לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ולא יעשה כן במקום הרואים אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות, ש... נראין להם כיוהרא...". הרי שאדה"ז אכן הביא כאן את דברי המהרי"ל (כפי שציין בהערה לד), אלא שהוסיף להסביר שכיון שלא נהגו רק מטעם דמחזי כיוהרא, הרי זה סיבה לשלול הנחת תפילין דר"ת רק "במקום הרואים". וא"כ זה מתאים לגמרי למה שכתב בסידור: "כל אשר נגע ה' בלבו יניח תפילין דר"ת בלא ברכה אחר התפלה בביתו", שהרי בביתו לא מחזי כיוהרא.

ולפי זה יוצא שעל עצם הנחת תפילין דר"ת יש לנו ג' שיטות: (א) לפי שו"ע המחבר רק "מי שמוחזק ומפורסם בחסידות" יש לו להניח תפילין דר"ת. (ב) אדה"ז בשו"ע ובהל' תפילין הורה שלא רק "מי שמוחזק ומפורסם בחסידות" אלא "כל אשר נגע ה' בלבו יניח תפילין דר"ת" בלי שיהיה חשש יוהרא. (ג) לאחרי תפילת שחרית קובע אדה"ז שהנחת תפילין דר"ת אחר התפלה הוא "מנהג" כללי, ובלי לחשוש כלל ליוהרא.

במהדו"ק של הסידור לא כתב אדה"ז את חיוב הנחת תפילין דר"ת

ויש להוסיף ע"פ מה שהערתי בקובץ 'הערות וביאורים' (גליון א' עמ' 151) שמצילומי הלכות תפילין בכתי"ק המהרי"ל, שהוהגו ע"י אדה"ז בעצמו, מתברר שהקטע אודות תפילין דר"ת בהלכות תפילין זה רק הוספה שניתוסף לאחרי זמן, ולא היה במהדורה הקמאית. ואולי י"ל שלכתחילה כשכתב אדה"ז את הלכות תפילין עדיין סבר כמו שכתב

בשו"ע שרק מי שמפורסם בחסידות יש לו להניח תפילין דר"ת, וכעבור זמן שינה את דעתו, לומר שכל ירא שמים יניח תפילין זו, אלא שיש להיזהר שלא יהיה בזה חשש יוהרא. והנה ב'ספר המנהגים – חב"ד' (עמ' 18 ד"ה מנהג) העיר: "וצריך עיון וטעם להכפלת הענין וכן הטעם לשינוי הלשון". ולכאורה זה הערת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהשאיר את זה בצ"ע. וע"פ הנ"ל י"ל שהשינויים מורים על שיטות שונות אודות הנחת תפילין דר"ת ועל מידת החשש ליוהרא.

שינוי בדברי אדה"ז בין השו"ע לסידור האם בתפילין דר"ת אומרים פרשת ציצית

ויש לציין עוד שינוי בדברי אדה"ז. דהנה בשו"ע שם (ס"ו) כתב: "ואם לבו נוקפו שקרא קריאת שמע בלא תפילין לר"ת וסייעתו והעיד עדות שקר בעצמו, יחזור ויקרא קריאת שמע אחר התפלה פרשה שמע ופרשת והיה אם שמוע שבהן הוזכרו מצות תפילין, וא"צ לומר גם פרשת ויאמר". ובהל' תפילין מבואר רק דיש "ללמוד בהן שעה א'", ולא כתב כלל אודות ק"ש. ואילו פשטות המבואר בסידור "מנהג להניח תפילין דר"ת... ולקרות ק"ש בהם" משמע שיקרא את ג' הפרשיות. ולכאורה גם שינוי זה נכלל בהערת הרבי הנ"ל: "וצריך עיון וטעם להכפלת הענין וכן הטעם לשינוי הלשון".

ברם העיר ב'שער הכולל' (פי"א אות מ) ממש"כ אדה"ז (סי' סז ס"א): "ספק קרא ק"ש ספק לא קרא, צריך לחזור ולקרות... ואף להאומרים שפסוק ראשון או פרשה ראשונה בלבד היא מן התורה והשאר תקנת חכמים, צריך לחזור ולקרות כל הג' פרשיות, שכך היתה התקנה שכל זמן שיקרא ק"ש של תורה יקרא כל הג' פרשיות". ועפ"ז ביאר שם את החילוק בין השו"ע לסידור: "...בשו"ע, שכאן אין הספק אם יצא ידי חובת ק"ש של תורה, רק שהספק הוא אולי העיד עדות שקר בעצמו, לכן די שיחזיר פ' שמע והיה אם שמוע שבהן הוזכרו מצות תפילין, וא"צ לומר ויאמר. והנה כ"ז הוא לפי סוגיית בעלי השו"ע שהנחת תפילין דר"ת הוא מחמת ספק, אבל בסדור הכריע כהאריז"ל אשר אלו ואלו דברי אלהים חיים ולא פליגי [ראה 'שער הכולל' שם אות לט], וצריך להניח שתיהן וגם לקרות ק"ש בשתיהן, א"כ גם כשמניחין זה אחר זה מחייב לקרות בכל אחת ק"ש דהיינו כל הג' פרשיות...".

וע"פ דברי 'שער הכולל' דחיוב ק"ש בתפילין דר"ת הרי זה פועל יוצא ממה שהכריע אדה"ז אשר אלו ואלו דברי אלהים חיים, וכולם מחויבים בהנחת תפילין דר"ת, ואם כן זה מתאים רק לשלב הג' בדעת אדה"ז. אמנם בשני השלבים הקודמים אכן אין חיוב לקרות ק"ש בתפילין דר"ת, ולפי זה י"ל שהמבואר בהל' תפילין, שהוא השלב הב' בדעת אדה"ז, מתאימים למבואר בשו"ע, שהרי שם כתב רק "ואם לבו נוקפו שקרא קריאת שמע בלא תפילין לר"ת וסייעתו והעיד עדות שקר בעצמו, יחזור ויקרא קריאת שמע אחר התפלה...". הרי קריאת שמע בתפילין אינו חיוב כלל, ועל כן לא הזכיר אדה"ז בהל' תפילין ענין ק"ש.

מ'גן אברהם': אין צריך לומר פרשיות קדש והיה כי יבאך

ומעתה נתנה ראש ונשובה לענין אמירת פרשיות קדש והיה כי יבאך, דהנה כתב ב'טור' (סי' לח [י]): "גרסינן במכילתא: לזכרון בין עיניך, מכאן אמרו המניח תפילין כקורא בתורה, והקורא בתורה פטור מן התפילין. וכתב רב שמואל בר חפני: ליתא להך ברייתא, דהא רבנן קשישי דתורתן אומנותן מניחין תפילין ומברכין עלייהו, ואי לאו דחובה היא לא הוו מברכין עלייהו. ובעל העיטור כתב: ומסתברא לן דהקורא בתורה קאמר ולא בתלמוד, ואינהו בגמרא עסקי עד כאן. ואין נראה לי..."

ובביאור דעת ה'עיטור' כתב הב"ח שם: "...קורא בתורה אלו הארבע פרשיות שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים, כדי שזכור יציאת מצרים ע"י ניסים ונפלאות שעשה עמנו... הקורא בתורה דקאמר רוצה לומר הקורא בתורה אלו הארבע פרשיות פטור מן התפילין. אבל שאר פרשיות שבתורה, וכ"ש תלמוד או מדרש, פשיטא דאינו כמניח תפילין, דאין ענין שאר דברי תורה לארבע פרשיות שבתפילין... וראיתי מעשה רב ממורי החסיד מהר"ר ווייש [=הכוונה להגאון ר' משולם פייבוש אב"ד קראקא, נפטר תשרי שע"ח] ז"ל שהיה קורא בכל יום בבוקר כשהיו תפילין בראשו פרשת קדש ופרשת והיה כי יבאך. ואמר, כיון שארבע פרשיות כתובין בתפילין ראוי לקרות כל הארבע בכל יום בשעה שהתפילין בראשו. וזה עולה יפה לפי פירוש זה שכתבתי לדעת העיטור."

אמנם ה'מגן אברהם' (סי' כה סק"ו) דחה מנהג זה: "כתב הב"ח בשם הגאון מהור"ר פיוווש ז"ל דצריך לקרות גם ב' פרשיות אלו קדש והיה כי יבאך. וכן כתב בשל"ה. אבל בספרי פרשת ואתחנן [עה"פ דברים ו, ז] איתא שמע והיה אם שמוע בשינון ואין קדש והיה כי יבאך בשינון. והביאו הילקוט [שמעוני שם רמז תתמא]. פירוש שאין צריך לאומרם [וכ"כ ה'מגן אברהם' בפירושו 'זית רענן' ליל"ש שם: 'פירוש שא"צ לאומרם בקר וערב']. ומכל מקום האומרם לא הפסיד, דהא בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע משום דאית ביה יציאת מצרים, אלא שחששו לטורח צבור, כדאיתא סוף פ"ק דברכות [יב, ב], והני נמי אית בהו יציאת מצרים."

וכ"כ ב'ערך השלחן' שם (סי"ח): "ודע כי מד' פרשיות אלו נצטוינו לקרות רק שני פרשיות, שמע והיה כי שמוע, אבל קדש והיה כי יבאך א"צ לקרות. וכך דרשו בספרי על קרא דושנתם לבניך, שמע והיה אם שמוע בשינון ולא קדש והיה כי יבאך בשינון. וזה שתמצא לגדולים שכתבו לומר גם פרשיות אלו [עמג"א סק"ו], אינו לא לחובה ולא למצוה, אלא אהבה יתירה כמדת הצדיקים, ולא באו אלא להורות דאין הכוונה שאסרו לקרותם, אלא שלא חייבו לקרותם, והרוצה יכול לקרותם ג"כ ואין מוחין בידו". וראה 'משנה ברורה' שם (סקט"ז).

ועל יסוד דברי ה'מגן אברהם' אכן לא הביא אדה"ז בשלחנו מנהג אמירת קדש והיה כי יבאך. וזה מתאים עם המבואר בכ"מ שבשו"ע שלו נמשך אדה"ז בכל מקום אחרי דברי ה'מגן אברהם'.

לפי אדה"ז רק בתפילין דר"ת "יש נוהגים" לקרוא גם קדש והיה כי יביאך

אבל בסידור לאחר תפילת שחרית כתב אדה"ז: "מנהג להניח תפילין דר"ת אחר התפלה בלא ברכה, ולקרות ק"ש בהם. ויש נוהגים לומר ג"כ פ' [רשיות] קדש והיה כי יבאך". הרי דגם בסידור לא קבע אדה"ז כחיוב רק "לקרות ק"ש בהם", ואילו פרשיות קדש והיה כי יבאך רק "יש נוהגים" לאמרם.

[וב'שער הכולל' שם (אות מא) כתב: "מה שכתב זה בשם 'יש נוהגין', מפני שזה המנהג לא נזכר רק בב"ח סימן ל"ח שכן היה נוהג רבו עיי"ש...". ודבריו תמוהים שהרי העיקר חסר מן הספר, דבאם בא להסביר למה הסתייג אדה"ז מן המנהג, הרי אז עדיפא מיניה הו"ל למימר, שהרי זה כיון שה'מגן אברהם' דחאו!]

והנה מנהג זה שעושים ה"יש נוהגים" לקרוא פרשיות קדש והיה כי יבאך רק בתפילין דר"ת ולא בתפילין דרש"י, מובא גם ע"י המלבי"ם ב'ארצות החיים' (ס"ה): "ויש נוהגים לקרוא ד' פרשיות אלו. והמניחים תפילין דר"ת נוהגים לקרותם כשמניחים תפילין דר"ת", וב'המאיר לארץ' שם (סק"ה) ציין מקור המנהג: "פרי מגדים באשל אברהם". והכוונה למש"כ ה'פרי מגדים' שם (סק"ו): "והמניחין תפילין דר"ת קורין ד' פרשיות אז", הרי שדייק שקורין "אז" כלומר בתפילין דר"ת ולא בדרש"י. וכן מובא המנהג ב'שערי תשובה' (ס"י לח סוף סקי"ב): "והעולם נהגו לומר (כצ"ל במהדורת מכון ירושלים) קדש והיה (כצ"ל שם) כי יביאך וקריאת שמע בתפילין של ר"ת שמניחים אחר התפילה. ויש מדקדקים לומר גם בתפילין של רש"י קדש והיה כי יביאך קודם ברוך שאמר..."

וצ"ב בטעם ד"יש נוהגים" לקרוא פרשיות קדש והיה כי יבאך רק בתפילין דר"ת ולא בתפילין דרש"י.

ובספר 'ויעש אברהם' מנהגי טשעכנוב (עמ' מב 'עטרת זקנים' סוף אות כה, נדפס שוב בשינויים קלים בסידור 'צלותא דאברהם' ח"א עמ' כט) כתב בזה: "בסידור של הרב בעל התניא וצ"ל לא נדפס רק אצל תפילין דר"ת. וכן נראה הטעם דאי אומרין בתפילין של רש"י יהיה נראה כחיוב לומר זה בתפילין, וזה היפך מהספרי. להכי הציג זה רק בתפילין דר"ת, דכיון דלא אמרה בתפילין דרש"י גלי דעתיה דלאו משום חובה הוא אלא לזכור כל מה שנאמר בתפילין". ומש"כ "לזכור כל מה שנאמר בתפילין", לכאורה כוונתו ע"ד מה שכתב הב"ח (ראה לעיל).

והעירוני הרה"ג חיים רפפורט ממש"כ הרח"פ לוריא ז"ל דומ"ץ בק"ק לאדז בספר 'משיב הלכה' (ח"ב ס' ערה) שהורה שרק "אחר הנחת דר"ת יאמרו הד' פרשיות". וב'דברי

חפץ' שם מדייק כן מדברי הפרמ"ג כנ"ל, "וכן ראיתי לרבים שנוהגין" כן. ובטעם הדבר שקוראים את הד' פרשיות רק בתפילין דר"ת מסביר שם ד"אפשר לומר [ש]הד' פרשיות ביחד עדיף טפ"י."

אמנם מש"כ שם לדייק כן מה'משנה ברורה' (סי' כה סקט"ז) שכתב: "ובתפילין דר"ת יאמר כל הד' פרשיות", הוא תמוה, שהרי דבריו אלו באים בהמשך למש"כ לפני זה: "ויש נוהגים... לקרות הארבע פרשיות לאחר הנחת תפילין, היינו קדש והיה כי יביאך, דשמע והיה אם שמוע בלא"ה קורין כל ישראל בשעת ק"ש", הרי שכתב בפירוש שגם ברש"י קוראים פרשיות קדש והיה כי יביאך. ומה שציין ה'משנה ברורה' בסוף דבריו ל'ארצות החיים', היינו רק למה שהעתיק משם (המאיר לארץ' סקל"ג) שקריאת הד' פרשיות "מנהג יפה הוא".

קריאת קדש והיה כי יביאך רק כדי להרבות בדברי תורה

והנה בסידור האריז"ל שסידר הר"ר שבתי (ה"א נה, ב) כתב קודם הודו דשחרית: "המניחים ב' זוגות תפילין צ"ל כאן פ' קדש והיה כי יביאך, שצ"ל כמו שהם מסודרים בתורה קודם ב' פרשיות דק"ש", ותמה ע"ז הגה"ק ממנוקאטש ב'אות חיים [ושלום] (סי' כה סוף סק"ז): "ואינו מובן כלל דבריו ולשונו מ"ש שהמניחים ב' זוגות תפילין דוקא, הלא גם המניחים בעת התפלה של רש"י בלבד ואחר התפלה מניחים של ר"ת... ובשביל שיהיה אמירתן קודם ק"ש ע"כ צ"ל קודם התפלה, הלא זה גם בתפילין דרש"י שייך, ולמה דוקא להמניחים שני זוגות דייקא".

והגה"ק מספינקא זצ"ל הי"ד בשו"ת 'חקל יצחק' (סי' ה) בתשובה ל'מנחת אלעזר', ביאר את דברי ר' שבתי שזה מיוסד על המנהג הנ"ל, וכתב: "...וא"כ [לפי דברי ה'מגן אברהם] אין חובה לאמרם [=את הפרשיות]. וכן היה אומר רבינו הקדוש מהרי"א מזידנין שטוב זצ"ל שאין חיוב לאמרם, רק מצד מדת חסידות. וא"כ המתפללין בשל רש"י לבד אין צריכין לאמרם כלל בתפילין של רש"י, דהא אחר התפלה יניחו של ר"ת ויאמרו בהם הפרשיות, דכיון שאין מתפללין בהם עכ"פ יאמרו בהם הפרשיות, וכן נראה מסי' הר"ש אחר התפלה, שכ' כונת של ר"ת והפרשיות, ויוצאין בזה מנהג אמירת הפרשיות, וכעין מ"ש כהדר"ג שם [סי' כה] סק"ח, דיוצאין מה שאומרים קצת קדושות וקדישים בתפילין של ר"ת...".

ולכאורה סייעתא לביאור הנ"ל באם נשוה את הדברים הנ"ל שבסידור ר' שבתי עם מקור הדברים אצל הגה"ק ר' מאיר פופרש ב'אור הישר' (עמוד העבודה סי' ז אות יח), שכתב כל הדברים הללו בלשון סתמי: "מחוייב כל אדם לומר בכל יום הד' פרשיות עליו. והנה ב' פרשיות אומר בק"ש, וב' פרשיות קדש והיה כי יביאך צריך לומר קודם הב' פרשיות שמע והיה אם שמוע...". הרי שר' שבתי שינה בכוונה, כי ס"ל דלא אמרינן פרשיות קדש והיה כי יביאך רק בתפילין דר"ת. ומעתה מש"כ בזה ב'מאסף לכל המחנות' (סי' כה סקל"ח) תמוה.

ויש להעיר שמה שכתב ב'חקל יצחק': "רק מצד מדת חסידות" אין זה כבר מדברי הרה"ק מזידיטשוב, שהרי ב'שלחן הטהור' (סי' לט ס"ח) הביא ש"א"צ לאומרם כלל, וכך נהגו כל הצדיקים ומורי אבי ומורי דודי רבינו צבי מזידיטשוב ז"ל, וא"כ הרי זה הוספה מדיליה. וב'פסקי תשובות' (סי' כה הערה 109) נמשך בזה אחרי פשוט דברי ה'חקל יצחק', וכתב שב'שלחן הטהור' מבואר ד"אין באמירתם אלא משום מדת חסידות", אמנם זה אינו וכו"ל. גם לא דייק כשכתב שם ש"בסידור הרב הודפס[ן] פרשיות אלו רק בסדר תפילין דר"ת", והיה לו לפרט שלפי אדה"ז הרי רק "יש נוהגים" לומר גם את שאר הפרשיות.]

ומש"כ "דכיון שאין מתפללין בהם עכ"פ יאמרו בהם הפרשיות", מקורו בדברי הפוסקים, דהנה כתב ה'לבוש' (סי' נה ס"ב) שבאם קיבל תפילין רק אחרי התפילה ואחרי זמן ק"ש "יניחן ויברך עליהן כדי לקיים מצות עשה דתפילין, ויחזור ויקרא ק"ש בלא ברכות בעוד התפילין עליו, ולא לשם חובתו, רק כקורא בתורה... או אם ירצה יקרא בהן פרשה אחרת או מזמור אחר מתהלים וכו"ג, ויצא ידי חובתו בהנחתן" (והעתיקו בקיצור ב'באר היטב' סי' נה סק"א). והעיר ע"ז ב'דברי חמודות' על הרא"ש (ברכות פ"א אות סד): "ולא ידעתי מה הכריחו להצריך לקרות בהן פרשה או מזמור. ועל מה שהצריך לקרות בהן ק"ש החרשתי, הואיל וכתוב בהן מצות תפילין וציצית, אע"פ שגם זה אינו מוכרח שכבר קיים מצות ציצית ותפילין בהנחתן בלבד", והעתיקו בהגהות מוהר"א אזולאי על ה'לבוש' שם (אות ב). ואכן ב'מגן אברהם' (סי' סו סק"ב) כתב: "וכשיבאו אח"כ לידו יניחם במנחה או יניחם באמצע היום ויאמר איזה מזמור", והביאו אדה"ז בשו"ע שם (סי"א) ובסידור בסוף הל' תפילין. ואולי יש לפרש בדבריהם ששונה מלשון ה'לבוש', שמש"כ שיקרא בהם מזמור וכדומה, אינו אלא למצוה מן המבחר, שהרי "בהניח רגע עליו קיים המצוה" (פרי מגדים' סי' לו 'אשל אברהם' סק"ב). בכל מקרה יוצא שה'מגן אברהם' לשיטתו דא"צ לומר את הד' פרשיות, ועל כן סתם וכתב רק ש"יאמר איזה מזמור".

ולכאורה יש לבאר עפ"ז עוד שינוי בין הל' תפילין לכאן, דבהל' תפילין כתב להניח תפילין דר"ת "וללמוד בהן שעה א'", ולא הזכיר זה במה שכתב לאחרי תפילת שחרית. וע"פ הנ"ל י"ל דכיון שבהלכות תפילין עוד לא סבר אדה"ז דיש לקרוא בתפילין דר"ת ק"ש, וודאי שלא את שאר הפרשיות, אז בשביל זה צריך לפחות שילמד משהו בתפילין [ולהעיר מ'מחצית השקל' (סי' לד סק"ה): "אם קודם שמניח של ר"ת עבר זמן ק"ש, יקרא בהן מזמור אחד תהלים, או ילמוד פרק אחד או הלכה אחת בהן". וכבר ציינו בענין זה למש"כ בסידור ר' שבתי (ח"א קיז, א): "אין לחלוץ התפילין עד שילמוד בהם א' המרבה וכו', כי לא יזכה האדם לקנות ג' חלקי נר"נ אלא א"כ ילמוד בתפילין, וביותר בתפילין דר"ת", וראה הנסמן בספר 'אור ישע' ב'מנהגי מהרי"ו סוליצא' (עמ' לג הערה קפ) ואכמ"ל], אבל לאחרי שכתב אדה"ז דיש לקרוא ק"ש, ויש נוהגים גם שאר הפרשיות, אז יצא ידי חובתו בזה, ואין צריך גם להוסיף וללמוד.

ומעתה נתבאר שעיקר הטעם דיש נוהגים להוסיף ולקרוא גם את פרשיות קדש והיה כי יביאך, הרי זה רק כדי להרבות באמירת דברי תורה בתפילין דר"ת, וכל זה אינו שייך לתפילין דרש"י, שמתפללים בו כל תפילת שחרית. ועפ"ז מבוארים דברי אדה"ז, וכל השינויים שבין מה שכתב בהלכות תפילין למה שכתב לאחרי סדר תפילת שחרית.

שוב הופיע הספר 'חקרי מנהגים' (תשע"ד) ושם העיר בכמה נקודות שנתבארו לעיל (ח"א סי' לח). ובענין זה ראה עוד מה שביאר הגרמ"ש אשכנזי בספרו 'שערי תפילה ומנהג' (סי' צח).

מי שאינו מניח רק תפילין דרש"י

שמעתי פעם מחכ"א שהורה שמי שאינו מניח תפילין דר"ת, אז ודאי גם לפי אדה"ז יאמרו פרשיות קדש והיה כי יביאך בתפילין דרש"י (וכעין מש"כ המלבי"ם, ראה לעיל). אמנם אין שום רמז לזה בדברי אדה"ז, שהרי י"ל בפשטות דאחרי שהתפלל כל תפילת שחרית בתפילין דרש"י, אין צריך להוסיף עוד פרשיות, ורק בתפילין דר"ת "דכיון שאין מתפללן בהם עכ"פ יאמרו בהם הפרשיות". ועצ"ע.

סיכום

מעתה יש לסכם את השלבים השונים בדעת אדה"ז:

[1] בשו"ע סבר: (א) "כל ירא שמים יצא ידי שניהם", (ב) "מי שמוחזק ומפורסם בחסידות" אין לו לחשוש מיוהרא, אמנם לשאר אנשים ודאי מחזי כיוהרא. (ג) ב"אם לבו נוקפו... יחזור ויקרא קריאת שמע... וא"צ לומר גם פרשת ויאמר". (ד) אין מנהג לקרוא פרשיות קדש והיה כי יבאך.

[2] בהל' תפילין שבתחילת הסידור סבר: (א) "כל אשר נגע ה' בלבו יניח תפילין דר"ת", (ב) אמנם יש מקום לחשוש ליוהרא. (ג) אין חיוב לקרוא ק"ש, אבל "[י]למוד בהן שעה א". (ד) אין מנהג לקרוא פרשיות קדש והיה כי יבאך.

[3] לאחרי תפילת שחרית שבסידור סבר: (א) "מנהג להניח תפילין דר"ת", (ב) אין חשש ליוהרא. (ג) הוראה לכולם "לקרות ק"ש בהם" שמשמעו כל הג' פרשיות. (ד) "יש נוהגים לומר ג"כ פ' [רשיות] קדש והיה כי יבאך".

יש להאריך עוד בכמה נקודות מהנ"ל, אבל אני ממחר לסיים את מכתבי כעת, כיון שאני רוצה שיגיע אליך עוד לפני חצות היום דערב ת"ב. ויה"ר שיהפכו ימים אלו למועדים ולימים טובים. ואשמח להערותיך.

בענין גדול שעומד להיכנס לבריתו של אאע"ה ובדיני ומנהגי מילתו

תנן (נדרים לא, ב): רבי ישמעאל אומר: גדולה מילה שנכתרה עליה שלש עשרה בריתות. רבי יוסי אומר: גדולה מילה שדוחה את השבת חמורה. רבי יהושע בן קרחה אומר: גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה. עכ"ל המשנה. וכ"כ הרמב"ם (הל' מילה פ"ג ה"ט): "בוא וראה כמה חמורה מילה שלא נתלה למשה רבינו עליה אפילו שעה אחת אע"פ שהיו בדרך. וכל מצוות התורה נכתרה עליהן שלש בריתות בלבד... ועל המילה נכתרה שלש עשרה בריתות עם אברהם אבינו".

בדור האחרון נתחדשה ונתפשטה תופעה נפלאה: קיום בריתות לאנשים מבוגרים, דהיינו שאלו שלא נימולו בעתם ובזמנם מחמת איזו סיבה שתהיה, ובעיקר – כיון שנוולדו ונתגדלו לאחר השואה ובמדינות קומוניסטיות, הנה כשהם מתקרבים ליהדות הרי הם מקבלים עליהם מצות מילה בשמחה וטוב לבב ונכנסים בבריתו של אאע"ה כדת וכדין (וניצולים מאיסור כרת החמור, ראה רמב"ם ריש הל' מילה).

בדורות שעברו היתה מילת גדול דבר בלתי רגיל, ועל כן אין בכל הקשור אליה מסורות ברורות ומנהגים קבועים, וכדברי השואל בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ח סי' ריט), ש"ראה שאין סדר למשנה והמבוכה רבה בכמה ענינים". ומטעם זה אין גם מסורה ברורה לאופן ההתייחסות לערל שעדיין לא נימול בגדלותו. אמנם בספרות ההלכה מצינו תקופה אחת שאז דנו בשאלות דומות, הכוונה לתקופה שבה רצו הרבה מאנסי ספרד לחזור לחיק היהדות, והפוסקים בימים ההם העלו על הכתב תשובות לכמה מהשאלות שנשאלו עליהם. מאוחר יותר, כשהתחילו הרבה מישראל להתבולל בין עמי אירופה, דנו הפוסקים אודות מעמדם ודינם של אלו אשר לא נימולו. ויש לדון אם ועד כמה אפשר ללמוד מכל זה לזמנינו, ונחזי אנן בס"ד.

א. מומר לערלות לא הוה מומר לכה"ת כולה

תנן (חולין ב, א): הכל שוחטין ושחיטתן כשרה. ובגמרא שם (ג, סע"א) מבואר רב אשי אמר הכי קתני הכל שוחטין ואפילו ישראל מומר. מומר למאי? לאכול נבילות לתיאבון, וכדרבא, דאמר רבא: ישראל מומר אוכל נבילות לתיאבון בודק סכין ונותן לו ומותר לאכול משחיטתו, אבל לא בדק ונתן לו – לא ישחוט. ובגמרא שם (ד, סע"א) מסביר מאי טעמא? כיון דאיכא התירא ואיסורא (קמיה, שבידו להכשירה ובידו לנבלה. רש"י), לא שביק התירא ואכיל איסורא. אי הכי, כי לא בדק נמי! מיטרח לא טרח (אם לא ימצאנה יפה לא יחזור אחר סכין אחרת. רש"י).

הגמרא שם (ד, ב; ה, א) מביאה ברייתא: הכל שוחטין, ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל מומר. ושקיל וטרי בגמרא: האי ערל היכא דמי? אילימא מתו אחיו מחמת מילה,

האי ישראל מעליא הוא (דאנוס הוא. רש"י)! אלא פשיטא מומר לערלות, וקא סבר: מומר לדבר אחד (לאחד מכל המצוות. רש"י) לא הוי מומר לכל התורה כולה. ושם (ה, א) מסיקה הגמרא דמומר לע"ז ולחלל שבתות בפרהסיא הוה מומר לכל התורה כולה.

והנה רש"י שם פירש: "מומר לערלות. מבעט במצוה זו". וכבר תמהו דאם הוא מבעט הרי הוא כבר נחשב כמומר להכעיס, ראה 'כסף משנה' ובנו"כ הרמב"ם הל' שחיטה (פ"ד הי"ד) ו'בתבואות שור' (ס"ב ב סקמ"א), והרי גם אוכל נבילות להכעיס מין הוא (כמבואר בע"ז כו, ב). אמנם התוספות בזבחים (כב, ב ד"ה ערל) הביאו דברי ר"ת ד"מפרש דמומר לערלות, וקרי ליה [שם] לבו לשמים לפי שאינו עושה אלא מדאגת צער המילה".

[וב'תבואות שור' שם (סקי"ח) כתב דאף ש"בכמה מקומות שמזכיר הרמב"ם אפיקורס זה נקט לדוגמא מצות ל"ת", מ"מ מדברי ה'כסף משנה' אלו "ש"מ אפילו ממצות עשה אי עבר מחמת ביעוט אפיקורס הוא". אבל ה'פרי מגדים' (או"ח ס"ו לז 'אשל אברהם' סק"א) כתב ד"דבר זה לכאורה במחלוקת שנויה, ודעת רש"י דבמצות עשה לא הוה מין", שהרי רש"י מפרש דמומר לערלות נחשב גם מ"י [ש]מבעט במצוה זו", ובכל זאת הוא נחשב רק כמומר לדבר אחד, הרי דגם מי שמבעט במ"ע אינו נחשב כמומר לכה"ת כולה. אמנם דו"ז ב'ערוגת הבשם' (חולין ס"ט) דוחה הראיה מדברי רש"י, ד"מצינו למימר דרש"י נמי לא קאמר דמבעט במצוה זו מחמת מינות, אלא אפילו אי מניח מלמול בשביל צערא דגופא נמי שייך האי לישנא [דמבעט]". ומביא ראיה לדבריו מהגמרא בע"ז (ג, סע"א) דלעת"ל כשהקב"ה נותן לאוה"ע מצוה קלה וסוכה שמה ואח"כ מוציא חמה מנרתיקה כל או"א מבעט בסוכתו, "אלמא אע"ג דפטירי שייך לשון מבעט, כ"ש הכא דמניח מלמול בשביל צערא ודאי שייך האי לישנא". וכוונת הראיה מע"ז היא שהרי בגמרא שם (ע"ב) איתא: "נהי דפטור בעוטי מי מבעטי", פירוש, דעצם דחיית המצוה מותרת להם כיון שמצטערים מחמת החמה, ואעפ"כ לא היה להם לדחות המצוה באופן של זלזול ופריקת עול (וראה בהגהת הרמ"א או"ח ס"ו תרלט ס"ז ובשו"ע אדה"ז סכ"ד). והביטוי 'מבעט' בא להורות על גישה של דחיה דרך זלזול. וא"כ עד"ז י"ל בעניננו, דס"ל לרש"י שהמומר לערלות אכן "מבעט" ודוחה את המצוה דרך זלזול, אמנם אין כוונתו לבעט בכוונה להכעיס את בוראו ח"ו (דבכה"ג נידון כמומר לכה"ת כולה), אלא מפני צערא ופחד מהמילה].

וכ"ז נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד ס"ב ב): "מומר אוכל נבילות לתיאבון, ישראל בודק סכין ונותן לו, ומותר לאכול משחיטתו אפילו ישחוט בינו לבין עצמו..." (ס"ב); "מומר להכעיס, אפילו לדבר אחד, או שהוא מומר אלילים או לחלל שבת בפרהסיא, או שהוא מומר לכל התורה, אפילו חוץ משתים אלו, דינו ככותי" (ס"ה); "מומר לערלות, דינו כמומר לעבירה אחת. ואם אינו ערל אלא מפני שמתו אחיו מחמת מילה, הרי הוא כשאר ישראל כשר" (ס"ז); "כותי, האידיא, דינו כעובד אלילים" (ס"ח).

ובש"ך שם (סקכ"א) הביא מה'בית יוסף' וה'דרכי משה' בגדר ערל שמתו אחיו מחמת מילה, "והיינו בשגם עכשיו שהוא גדול אינו מניח למול מיראתו פן ימות גם הוא כאחיו, אבל אם אין שם יראה ואפ"ה אינו מל הוי ליה מומר לערלות". וכן כתב ה'שמלה חדשה' (סי' ב סכ"ג): "מומר לערלות, דהיינו שאירע שלא נימול בקטנותו, וכשהגדיל אינו רוצה למול עצמו שאינו רוצה להצטער, או שאינו מל בנו שאינו רוצה לצערו – הוי ליה כמומר לדבר אחד לתיאבון... אבל אם מתו אחיו מחמת מילה ואינו מל עצמו כי ירא פן ימות גם הוא כאחיו – הרי הוא כישראל כשר לכל דבריו".

ב. ערל מכלל ישראל הוא וחייב בכל המצות?

כתב הגאון רבי שמואל אבוהב מויניצאה, בעל שו"ת 'דבר שמואל', ב'ספר הזכרונות' (דפוס הראשון, עה, א-ב) בקשר לאנוסים: "צריך להסיר מתוכם דעת נפסדת בזה שנתפשט כמעט ברוב ימי בני עמנו הבאים מעבדות הנפש ותהי להם לפוקה ולמכשול, שחושבים שכל עוד האיש ערל ולא נימול אינו מכלל ישראל ועונותיו אינם עונות והפשעים והמרדים כלא היו, ומזה נמשך להם נזקים גדולים, ומהם שהאריכו בפשעם ולא מיהרו לעמוד על נפשם... והרי משנה שלימה שנינו בפ"ג דנדרים [לא, ב] קונם שאיני נהנה למולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי עכו"ם. ומהם כי יום המילה הרי הוא להם לפי דעתם יום ראשון לחשבון עוונות... ודעת זו הרי היא משובשת וכנגד עיקרי דתנו הקדושה דקי"ל [סנהדרין מד, א] אעפ"י שחטא ישראל הוא לכל עונשין ולכל איסורין, כי המילה מצוה הוא ככל שאר המצוות שבתורה, ואף כי זה השער לה' צדיקים יבאו בו, והיא אות ברית קדש בעדת ה', אין התורה תלויה בה. וא"כ מי שהוא מזרע ישראל ואינו חתום בה, לא בשביל חסרונה יפטר מכל שאר המצוות שבתורה...".

והגאון רבי רפאל מילדולה מאיטליה (תמ"ה-תק"ב, כיהן כרב בערים פיסא וליורנו) בשו"ת 'מים רבים' (יו"ד סי' נא) מביא מה שנשאל בזה זקינו הגאון רבי יעקב ש(י)ניאור אודות "אחד מאנוסי הזמן [ש]הציל את נפשו מני שחת ארץ גזרה, ובא לעיר שדרים בה ישראלים ובסוד ישרים ועדה מודה ה' בכל לב, וזמנין תלתא ביומא ברך על ברכוהי ומצלי, קורא ק"ש וברכותיה ומתעטף בציצית ומתעסק במצות כאשר הוא מזרע אברהם אבינו, אלא שעדיין לא נכנס בבריתו... [ובינתיים] פגע בו הרגל ובבית הכנסת קנה מצות פתיחת שערים להוציא ס"ת מארון הקדש", והשאלה היא "אם כפי הדין מותר להניחו שיתעסק במצוה זו ולאחוז בדבר קדושה כזה כל עוד שלא מל ולא טבל... או אם יש... לעכב על ידו כשם שאין מספיקים בידו להניח תפילין עד היותו מהול". הרב הנשאל הורה להיתר, כי "בלי ספק דדינינן ליה לאיש הזה כישראל גמור לפתוח לו פתח תקוה כדי שיעסוק במצות... ואל יעכב עליו איחור הכנסתו בברית דאנוס מיקרי... ואלמלא דמסתפינא הוה אמינא שאף בתפילין מותרים".

אבל חכמי ליוורנו (שם סי' נב) נחלקו עליו, "כי עם שהדין כך אין השעה צריכה לכך, ואין להשוותם לישראלים גמורים להתיר להם ההשתמשות בדברי קדושה כל עוד שלא נמולו, כי נפיק ממנו חורבא כי ית[ע]צלו מהכנס בבריתו של אברהם אבינו בראותם שעם היותם ערלים אין מונעים מהם דבר ומשתמשים בכל דברי קדושה כישראלים גמורים. משא"כ כאשר יושם איזה הבדל מפורש ביניהם כי אז כל אחד וא' ימהר יחיש מעשהו להשלים חוקו ולמול בשר ערלתו כדי להיות נמנה לכל דבר שבקדושה כישראל עם ק[ר]ובו ישראל, זולת כאשר יהיה אנוס כמשמעו [כלומר כאשר יהיה אנוס לא רק מחמת ממונו]... כי לאנוס [אמיתי] כזה אין לשום הבדל [בינו לבין שאר היהודים]... זולת בענין הנחת התפילין שלא יניחם, כי על פי שנים עדים יקום דבר ועד אחד לאו כלום הוא... אבל הבלתי נמול מה יועילו הנחת התפילין והרי הוא כמביא עד אחד להעיד עליו לזכותו... והוא טעם אמיתי ונכון בעינינו, משא"כ מצות ציצית שלא נקראת אות. אבל המונעים עצמם ומאחרים להמול לא לסיבת אנוס כי אם לסיבת עצלות יש להחמיר מאד עליהם ולמונעם מהשתמשם בשום דבר של קדושה ושלא יתעטף בציצית ולא יבואו להתפלל בביהכ"נ, כי אם [יתפללו] יחידים בביתם, עד שיהיו נמולים כמונו והיינו לעם אחד."

המחבר ה"ה הגאון רבי רפאל (שם סי' נג) מצטרף לדבריהם, וכותב: "למעשה לא מלאני לבי להקל, לפי שנכנסו דברי מעלת חכמי ורבני ק"ק ליוורנו יע"א שחוששים לריעותא דנפיק מן ההיתר הנ"ל... ועוד מסתברא, דאם ממקום טינופת צריך להרחיק הס"ת, משום שנראה שמבזה התורה כשמקרבין אותה במקום נמאס ומטונף, ובעיניו והיה מחניך קדוש... כ"ש שיש להרחיקו ממגע ערל שאין דבר מאוסה כערלה [וכבמשנה נדרים שם]..."

נראה ברור מכל הנ"ל שלכולי עלמא גם הערל חייב בכל המצות כמו כל ישראל, וכפי שמוכח גם מההלכה ש"ערל נושא כפיו אפילו לא מל עצמו במזיד" (שו"ע אדה"ז סי' קכה סנ"א, ע"פ ה'מגן אברהם' שם סקנ"ד בסופו), וכפי שכתב גם הגריד"ס בספר 'שיעורים לזכר אמא מארי ז"ל' (ח"ב עמ' קכו הערה 5, וראה עוד 'איש ההלכה' עמ' 79, ובאריכות מש"כ הרב חיים דובער גולבסקי בקונטרס 'מקור ישראל', [שבסוף ספר 'להט החרב המתהפכת' עמ' לג]: "אין ספק שצדק אא"ז ר' חיים [סאלאווייטשיק מבריסק] זצ"ל, בטוענו באסיפת הרבנים המפורסמת בפטרסבורג, כי אין למנוע רישום תינוקות ערלים מספר ילידי הקהילה, כי הלא דינם כישראל גמור, והם חייבים בכל המצוות ומותרים לבא בקהל". אלא שלדעת המחמירים יש לחשוש ד"נפיק ממנו חורבא כי ית[ע]צלו מהכנס בבריתו של אברהם אבינו" (כהלשון בשו"ת 'מים רבים' הנ"ל) באם נשווה אותם לשאר ישראל טרם יכנסו לבריתו של אא"ה, ועל כן צידדו שאין להתיר להם הנחת התפילין, ובמקרים מסויימים סברו שיש להרחיקם

אף מביהכ"ג, כי זה ימריץ אותם להכנס בברית בהקדם האפשרי. וכל זה היה רק למיגדר מילתא², שהרי לדינא קיי"ל מומר לערלות לא הוה מומר לכה"ת כולה, וכנ"ל³.

וכיון דמה שאנו מגבילים ואוסרים על הערלים אינו מדינא, הרי מובן שלא כל המקרים והאופנים שוים, ולפעמים צריך להחמיר ולפעמים להקל, הכל כפי תנאי הזמן והמקום, וכפי ראות עיני המורה. וה'אבן הבוחן' בזה צריך להיות מה יקרב אותם יותר להכנס בברית וללכת מחיל אל חיל בקיום התורה ומצוותיה. ודיברתי על כך עם הגאון רבי שמואל ואזנר זצ"ל בעל שו"ת 'שבט הלוי' ואכמ"ל. ועד"ז הוא בנוגע לקיום מצוות אחרות טרם נימולו כאשר צוה ה'. וע"פ הנ"ל אבוא בזה להעיר בנוגע לכמה דברים כפי הנהוג אצלינו.

ג. הנחת תפילין

על המבואר בשו"ת 'מים רבים' הנ"ל העיר בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חי"א סי' ט): "עוד חידוש גדול נלמד מדברי הספר, דבר שלא עלה על דעתנו, כי נהוג היה מאז מקדם שלא לעזוב למי ששב אל אמונת אבותיו להניח עדנה תפילין כל עוד הוא עדנו ערל, וחכמי הישיבה בליוורנא חיזקו מנהג זה ולא נתנו לערערו, וזאת אפילו כשהוא אנוס ממש לכך וטעמם ונימוקם עמם כנז"ל. ונהי דעל אנוס ממש יש הרבה לדון על הנחתם זאת עפ"י סברתם שהמציאו ודימו לומר דצריכים לזה ב' עדים ושזהו דבר המעכב, ומה נעשה לערל שמתו אחיו מחמת מילה... אבל על אנוס רק משום מומן וכ"ש על פושע ובן מן]מר בודאי שיש מקום רב לסברתם והנחתם, ואולי גם להנחתם הנוספת למנוע מלהשתמש בשום דבר של קדושה וגם כלה גרש יגורש מנחלת ה' דמי ביקש לפושעים כאלה לבוא ולרמוס בחצרות בית ד'. אע"פ שמעיקרא דדינא יש לשקול גם את הדבר הזה כי בדרך כלל הא אין

² ובענין זה ראוי לציין על השינוי בעמדתו לאנוסים של הגאון רבי דוד הכהן מקורפו. שבשו"ת הרד"ך (קושטא רצ"ז) בית יא דעתו ש"משומדים לתיאבון הם... וכשהנהג נתכפר ובנו ראוי לומר עליו קדיש", אמנם כעבור שנים הוא כתב (שם בית כח, בית כד במהדורת אוסטרעא תקצ"ד): "...ועתה חוזר אני ב", ומעתה סבר שצריך להחמיר בדינם, דכיון שאינם חוזרים ליהדות "הרי זה כמומר אוכל נבילות להכעיס", וצריך להפקיע ירושתם (ע"פ הרמב"ם הל' נחלות פ"ו ה"ב), ד"כשידעו שאם ימ[נ]תו הקרובים בעודם ברשעם הירושה נפקעת מהם... רבים מהם ימהרו לשוב...".

³ בכל הנ"ל יש להעיר דהלא אפילו אם נניח שהערל דינו כגוי, הלא מעיקר הדין פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"י) שגם "בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשות אותו כהלכתה", וא"כ לכאורה צ"ב, איך אפשר למנוע מהם קיום מצות תפילין על יסוד זה שאינם ישראלים (גמורים). וע"כ צ"ל כנ"ל שמניעת התפילין מהאנוסים היתה רק למיגדר מילתא. אבל להעיר ממ"ש הרדב"ז (הל' מלכים) שם: "ומ"מ במצות שצריכין קדושה וטהרה, כגון תפילין ס"ת ומזוזה, אני כוכך להחמיר שלא יניחו אותם לעשותן". (הערת הרה"ג חיים

אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצוות כדברי הרמב"ם הנ"ל בפט"ו [ה"ו] מנשיאת כפים, אבל משום גדר וסייג בודאי יש בזה להבדילו לרעה".

ודאי צדקו דברי ה'ציץ אליעזר' דחידוש גדול ביותר הוא לאסור הנחת התפילין לערל, והרי יסוד כל ההסברה דתפילין ומילה הוי כעין שני עדים שבאו להעיד אינו נמצא בגמרא או במדרשים, והדברים מיוסדים על דברי הסמ"ג (עשין ג) [וראה שם לשונו: "כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אא"כ יש לו שני עדים שהוא יהודי"], והכי ניתן לחדש חידוש גדול כזה להלכה על פי דרשא דקרא זו?!

וכדאי להעתיק מ"ש ה'תרומת הדשן' (פסקים וכתבים סי' קח, החצאי ריבוע ע"פ 'לקט יושר' ח"א עמ' 14) בנידון דרשה זו: "שאלה) לפי טעם סמ"ג מכח שני עדים, מי שמתו אחיו מחמת מילה יניח תפילין בשבת. (תשובה) נראה דאין לחלק כלל בשביל טעם זה דמפרש סמ"ג דרך אגדה בעלמא, [דכמה טעמים אשכחן בדברי אגדה כה"ג אפי' בגמ'] ולא מחלקינן משום אותו טעם. כי הא דאמרינן פרק המפלת (נדה לא, ב) [מפני מה] אמרה תורה מילה לשמנה פרש"י אבל לא לשבעה, ומפרש הטעם שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים, פי' שהן אסורין בתשמיש המטה. ולפי זה אם ילדה בזוב שצריכה ז' נקיים לאחר שבעת ימי לידה, וכי ס"ד שיהא הבן נימול לארבע עשר. וכאלה רבות בתלמוד⁴. ועל כן ברור שאכן כל איסור הנחת תפילין לערל אינו אלא משום סייג וגדר להבדילו לרעה עד אשר יתקן את אשר עיוות.

ובשו"ת 'מים רבים' הנ"ל הוסיף המחבר עוד נימוק לאסור הנחת התפילין לערל, "דאם ממקום טינופת צריך להרחיק הס"ת... כ"ש שיש להרחיקו ממגע ערל שאין דבר מאוסה כערלה...". וגם זה תמוה, שהרי באם ערלה המאוסה דינה כטינופת, א"כ נצטרך להתרחק ד' אמות מהמקום שבו עומד הערל וכמו דקיי"ל בצואה (או"ח סי' עט ס"א), וזה לא שמענו מעולם. ולפי האמת הרי בערוה וצואה המכוסים אין צריך להתרחק מהם (שם סי' עה ס"ה, סי' עו ס"א). ועל כרחך דאין לדון כאן מדין "והיה מחניך קדוש".

אמנם לפועל היום אנו רואים מתוך הנסיון דאדרבה, מצוה גוררת מצוה, ודוקא עי"ז שאנו מורים למתקרבים ליהדות להניח תפילין עי"ז הם מבינים ומרגישים שיהודים הם לכל דבר ושחייבים הם בכל המצוות, וזה וכיוצא בזה הוא מה שמביאם בסופו של דבר להיכנס כברית (ובהקדם), ועל כן פשוט שאין מקום לאסור עליהם הנחת התפילין – להוסיף רשע ולהמנע מהמצוות.

⁴ ובשו"ת 'אגרות משה' (יו"ד ח"ד סי' יד): "ברור ופשוט שטעם דרבי מאיר אינו כלום לדינא, שכל הטעמים שנאמרו במצוות לא שייכים לדינא אלא שגם טעם זה יש בהמצוה... וכל שכן טעמים דנוכרים במורה נבוכים ובפירוש הרמב"ן והחנין, שאינם נוגעים כלל לדינא". ולהעיר מ'אנציקלופדיה תלמודית' (כרך כ ערך 'טעמא דקרא'), ע"ש בארוכה וש"נ.

והנה הרמ"א (יו"ד סי' שלד סי') מביא מהמבואר בשו"ת המיוחסות לרמב"ן (סי' רמד): "יש רשות לבית דין להחמיר עליו [על המנודה] שלא ימולו בניו", "דלמיגדר מילתא ב"ד מתנין לעקור דברי תורה" (ש"ך שם סקי"ט), וכנראה שזה המקור למה שנהגו למנוע מהאנוסים הנחת התפילין. אבל בזמנינו הרי אדרבה הנחת התפילין היא היא המקרב אותם לתורה ומצות, וא"כ הנחתה היא היא תקנתן ועי"ז ירוויחו ה'למיגדר מילתא' האמיתי, וא"כ ברור שאין שום היתר למנוע מהם קיום מצות תפילין. וכן משמע ממה שעורר כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש כמ"פ (ראה 'לקוטי שיחות' חלק ו' עמ' 275-271) דכל שאין איסור ע"פ הלכה אין למנוע שום יהודי מהנחת תפילין, ואדרבה יש להשתדל לזכותם במצוה זו, וגדול כחה של מצוה זו לשעבד את לבם ומוחם לאביהם שבשמים ולהביא לידי שמירת התומ"צ בכל הפרטים והדקדוקים.

ואולי יש להוסיף, הרוב היהודים כאן שלא מלו את בניהם אחרי השואה הנוראה, הנה אחת הסיבות העיקריות לזה היתה מפני שבשנות המלחמה היתה אות ברית קודש אחת מהדרכים שעל ידן גילו הרשעים ימ"ש את היהודים שניסו להסתתר בין הגוים, ואלו שנתפסו עי"ז ברשתם מתו מות קדושים הי"ד (ורבות שמעתי על דבר זה מאאמו"ר (שליט"א) [ז"ל], שהוא בעצמו בהאי פחד הוה יתיב כל משך ימי המלחמה), וא"כ בתור לימוד זכות עכ"פ אולי י"ל שדינם דומה למבואר בגמרא חולין ושו"ע שם, דאם מתו אחיו מחמת מילה ואינו מל עצמו כי ירא פן ימות גם הוא כאחיו – הרי הוא כישראל כשר לכל דבריו.

ד. חופה וקידושין

בשו"ת הרשב"ן (או"ח סי' סז) הביא מהספר "ציון לזכרון עולם... לכבוד הישיש הנכבד והרב המפורסם מו"ה יצחק נח מאנהיימער יצ"ו, דרשן מפואר בווינא הבירה... מאת מאיר קאהן ביסטריץ, וינה תרכ"ד" (עמ' 7-9): "בשנת תר"ג קמו בפראנקפורט בני בליעל תאבות אנשים חטאים ויכתבו במכתבי עת תועה על תורת ה' ויתירו לחלל שבת ולהפר את הברית אשר כרת ה' את אברהם בשאט נפש... ראינו גם מכתב מהרב מאנהיימער... באחרית מכתבו יתן עצתו להרבנים בפראנקפורט כדת מה לעשות עם המרשיעים, ובהמשך הדברים הוא מספר כי גם בעדתו כבר קרה מקרה כזה, כי איש קשה רוע מאן למול את בנו, וימאן גם הוא להכניס את שם הבן בפניקס עדת ישראל, וכי חובה עלינו להבדל מאיש כזה ולכלי תת לו חלק כחלק בכל הכבוד הראוי לבן ברית, לא יעלה לתורה, וכל רב ומורה לא יסדר לו חופה וקידושין...". ועד"ז הביא בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ד סי' י אות ו) בשם הגר"י אברמסקי "כיון שאי אפשר לנו בזמן הזה בכפיה אחרת רק בדברים כאלה, ע"כ מחויבים אנו שלא לסדר לו קידושין, אף אם לא מצד הדין של פסול בקידושין". ושם (אות ז) העתיק מה שכתבו הרבנים נגד הרפורמים בשנת תר"ד.

אמנם להלכה העיר שם ב'מנחת יצחק' ממש"כ בשו"ת ה'הרב"ז (ח"ג סי' טו בסופו): "הרי אין המילה מעכבת בו מלבא בקהל שהרי אם קידש קדושו קדושין".

וכן כתב בשו"ת 'מלמד להועיל' (יו"ד סי' עט): "בודאי מן הדין מותר לסדר לו קידושין דאף במומר לחלל שבתות בפרהסיא דהוי מומר לכל התורה כולה לא מצינו איסור לסדר לו קידושין, כי בנישואין הללו אינן עושה איסור, ואדרבה מצוה עביד. וכן מה שפסק המג"א בסי' קכ"ח ס"ק נ"ד דמומר לערלות מותר לישא כפיו אף דהיד אהרן חולק עליו מ"מ בש"ע של בעל התניא [סנ"א] פסק כמג"א, וכן משמע בדרך החיים, אך האלי' רבה מפקפק בדבר... אין לעשות דבר זה ביחוד בימינו למנוע ממנו סידור קידושין, דא"כ ישא אשה בציפילעה של [=נישואין אזרחיים] בלא קידושין ומה לנו אם יוסיף חטא על פשעו. אך אם יסכימו כמה וכמה רבנים שלא לסדר קידושין לערלים מפני שנראה להם שעל ידי זה יגדרו פרצה שלא יגדלו את בנייהם ערלים, אם יראו שעל ידי זה הם מובדלים ומופרשים מכלל ישראל שפיר דמי, וצריך הסכמת כמה רבנים לזה דאל"כ יעשו אגודות אגודות דזה אוסר וזה מתיר ויהי' כחוכא ואטלולא..."

ועד"ז כתב גם מו"ר מפאפא זצ"ל, בעל שו"ת 'יוחי יוסף', בתשובה שצילמו נמצא תח"י (מתאריך מ"ח למב"י תשל"ב) "לכבוד ידידי הרב הגדול בתורה... כש"ת מו"ה משה הכהן ווייס שליט"א אבדק"ק פעסט... על דבר הספק אם רשאי לסדר קידושין למי שהוא מומר לערלות, לדעתי איני רואה מצד הדין איסור בזה – דאע"פ שחטא ישראל הוא וקידושו קידושין. אך למעשה כיון שבאונגארן היו נחלקין האורטודוכסין מן הנעלאגען ולא הי' רב ארטא[דא]כסי נוטל חלק בחופה וקידושין של נעאלאגען, אף שעתה בעווה"ר בטלה החלוקה מצד ערכאותיהם מ"מ ראוי לרב ארטאכסי להראות דאצלנו עדיין ההבדל קיים עכ"פ [כ]שיכולין לקיימו – וגם מצד לזות שפתים ראוי למעכ"ת למנוע מזה ולייעצו לאיש כזה ליקח לו למסדר קידושין רב נעאל[א]גי – אך אם הענין הוא באופן שא"א להישמט ממנו אין איסור בדבר ואיני בקי בהענינים שם בזה"ז".

ולענין מעשה יש להעיר, שבנישואי ערל, כיון שאין לו שם יהודי הרי פשוט שצריכים לכתוב את שמו הלוועזי בכתובה. ודבר זה משמש סיבה נוספת לעורר את החתנים הערלים שינסו לברית טרם ינסו לחופה, כי הלא טבעי הדבר, וכן ראינו למעשה, שהרבה יהודים חפצים שבכתובה המעידה על חתונתם כדת משה וישראל יחקקו שמותיהם בלשון הקודש, וכיון שנתפשט המנהג שלפני הברית אין נותנים להם שם יהודי (ראה לקמן), ע"כ הם נימולים לפני נישואיהם.

ולפועל אנחנו משתדלים עד מאד שאכן ימולו לפני הנישואין. אבל גם במקרה ש"אינו רוצה למול עצמו שאינו רוצה להצטער" הנה בנוסף למש"כ ה'מלמד להועיל' דמה נרוויח מזה ש"יוסיף חטא על פשעו", הרי הנסיון הראה שבאם מתחתנים בחופה וקידושין כדמו"י הרי הם מרגישים שהם שייכים לקהילה היהודית באופן רשמי, ובגלל זה, בהרבה מקרים,

מתחילים לשמור (באופן חלקי עכ"פ) דיני טהרת המשפחה, ועי"ז באים לידי שמירת שבת קודש ואת בניהם ימולו בהיותם בני שמונת ימים כדין תורה⁵.

ה. עליה לתורה

בשו"ת 'שואל ומשיב' (מהדו"ת ח"ג סי' סד) כתב: "נשאלתי היות שאחד מהזדים לא רצה למול את בנו באמרו שאף שלא ימול מ"מ לא יצא מכלל דת יהדות לכל הדברים, והרב מו"ה הירש פאסיל⁶ רוצה להוציאו מכלל דת יהדות אותו הילד שלא נימול שלא יעלה לתורה והוא ערל, וקרא לכל חכמי הדור אשר יראת ה' נוגע בלבם לעמוד לימינו, וע"כ ביקש שגם אני אתן את ידי בזה". בדבריו שם הוא מביא את דברי המהר"צ חיות בספרו 'מנחת קנאות' (יכל כתיבי מהר"ץ חיות ח"ב עמ' תתרג-תתרו) שדחה כל הנימוקים נגד ברית מילה שהעלו ה"זדים ארורים" מפראנקפורט, ומסיק שם דמי שאינו מל "אינו יהודי כלל".

ובשו"ת הרשב"ן שם העיר על דבריו ועל דברי הרי"ן מאנהיימער מוויען, וכתב: "ולענ"ד שלא הורו כהלכה מעיקר הדין והפריזו על המדה... מה שהחליט שאינו יהודי כלל... והנה אמת ויציב שבדור פרוץ כזה החיוב על חכמי הדור לעמוד בפרץ ולעשות גדרים וסייגים כפי מה שיראה להם הוראות שעה... כדת וכדין הורה בעל שואל ומשיב להורות הוראו(ת) שעה שאין מומר לערלה בכלל ישראל, ויש כח לחכמי הדור להוציאו מן הדת למיגדר ולקיים ועשו סייג לתורה, אך אין כח ליחידים לתקן ולגזור אם לא באסיפת כל חכמי המדינה...". ולפועל גם הוא מסיק ד"ברור ופשוט שאסור לקרות אותו לתורה ולצרפו למנין עשרה", והסכים בזה למה שהביא השואל "שראה במה"ע ישור[ו]ן, שהרב הצדיק רש"ר הירש ז"ל הכריע שלא לקרוא לתורה מצד גדר וסייג".

אבל בפשטות אין מקום להערתו של הרשב"ן על דברי השואל ומשיב, שודאי גם הוא לא התכוון לומר שאינו יהודי כלל ושקידושיו בפני שני עדים כשרים אינם קידושין, ומה שכתב בלשון חריף כזה לא כיוון אלא כלפי המתפרצים למיניהם, דהיינו כדי "שאחד מהזדים" ירגיש שע"י שאינו מל את בנו הרי הוא מנתק אותו מהיהדות ויפחד וירתע לאחוריו, ולא כיוון השואל ומשיב' להבדילו מעדת ישראל באמת ולא אסר להעלות אותו לתורה כי אם משום גדר וסייג, שע"י יבינו חומר הדבר וש"א להיות חלק מהקהילה היהודית בלי שנכנסים לברית.

⁵ להעיר ממענה כ"ק אדמו"ר ז"ע מליובאוויטש (שלחן מנחם' ח"ו עמ' קס) ע"ד אירגון חופה וקידושין לזוגות שיצאו מרוסיא שלע"ע לא נישאו כדת משה וישראל: "רוצים ר"ל לדחות את זה בחמש חדשים ר"ל. באם היו שואלים רב פס"ד, הי' מתיר לעשות את זה אפילו בג' השבועות, וכמובן".

⁶ מקאניזשא. למרות היותו מתלמידי ח'תתם סופר' בפרעשבורג היה פאסיל ממנהיגי הרבנים המתקדמים בהונגריה, אבל בענין ברית מילה נראה שגם הוא יצא לקנא קנאת ה'.

אמנם דעתו של הגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא (בתשובה שנדפסה בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר או"ח סי' ה) היתה להיתר, וז"ל: "וע"ד מה שדרש כת"ר ממני להגיד חוות דעתי ע"ד אותן שאינן מלין א"ע אם להרחיקן שלא לקוראן לעליות ס"ת ולא לצרפן למנין עשרה וכן לבר מצוה שלהן או לא כו'. והנה ע"פ דין קי"ל מומר לערלות לא הוי מומר לכל התורה... ולכן אין לנו להרחיקן ויש לחוש שמא יצאו לתרבות רעה ולצאת מן הכלל, ואף דעכשיו הם פורשין א"ע מכלל הציבור עכ"ז יש לחוש דשמא יצאו ויהיו רודפין חלילה לכלל עצמנו ודתינו כאשר עינינו ראו כזה בעו"ה בעתים הללו. וע"כ לדעתי אין להרחיקן לגמרי ואולי בתוך כך יראו קצת לשוב מן דרכם הרעה מעט ומעט עד שישוּבו לגמרי בעזר ה'... אין לנו לעשות מעצמינו שלא כפי הדין ובפרט כיון דיש לחוש שיצאו לתרבות רעה ביותר חלילה ויבדלו מכלל ישראל ח"ו לגמרי". ביאור שיטתו ראה לקמן.

והנה בשו"ת 'ציץ אליעזר' שם כתב "שגם הגר"א מקאוונא בתשובתו שם עדנה מהסס למעשה בפסקו, ואם לא לדינא עכ"פ משום גדר וסייג למען לא תפוג תורה ולא ירופפו עמודיה", אמנם לכאורה אין דבריו נכונים בזה, כי מש"כ הגר"א מקאוונא "שבעיקר הענין יעשה כפי ראות עיניו הטהורים", הרי זה רק כיון שכל עניני סייג וגדר משתנים מזמן לזמן ממקום למקום. ועד"ז כתב בשו"ת 'שרידי אש' (ח"א סי' יא), לאחר שהאריך בזה לענין יהודי אשכנזי שלא נימולו ומסיק שמותר לעלותם לתורה, ומ"מ "כ"ז הוא להלכה, אבל למעשה אפשר שבנסיונות ידועות צריך לגזור שלא יקראו אותם לתורה למיגדר מילתא ולהראות שאין אנו מכבדים אנשים שמפירים ברית אבות ואינם מלים את בניהם... הדבר מסור לרבנים העומדים על משמרת התורה, אם יודעים שעל ידי מניעת כבוד זה לאב ולבן יחזירומו למוטב אז ירחיקו אותם מעליה לתורה, ואם חלילה יגרמו בזה שיפרשו א"ע לגמרי מן הציבור, יקרבו אותם מכיון שעפ"י דין מותר לקרות לתורה את הבן ואת האב".

שאלה הנ"ל נשאלה גם ב'אגרות קודש' אדמו"ר מוהרי"צ (חלק טו עמ' רנ), אבל המענה שנזכרה שם (עמ' רנג) לא הגיעה לידינו.

ו. עליה לתורה למי שלא מל את בנו

והנה בשו"ת 'אגרות משה' (או"ח ח"ב סוף סי' לג) יש לו דעה אחרת בענין זה, וכך כתב: "הבן שאביו לא מל אותו שנגדל ורוצה לעלות לתורה, שאף כשהאב לא מל אותו להכעיס אין הבן מומר לערלות שהרי אינו ברשות עצמו עדיין למול דהאב לא יניחנו והוא אנוס ממש, שלכן מסתבר שאין שייך לקנסו, ואדרבה צריך לקרבו שיש לקוות שהבן יהיה יהודי כשר, וכ"ש כשהאב לא מל אותו לתיאבון משום שלא רצה לצער את בנו שעלול יותר שיתקרב לתורה וגם ימול עצמו כשיגדל יותר שיהיה ברשות עצמו. אבל את האב אף כשידוע שעשה זה רק שלא לצער את בנו ודאי יש לקנסו יותר מעל שאר עבירות, שהרי הוא כפירש עצמו מכל ישראל בעברו על מצות מילה החביבה לכל אף לעבריינים בשאר מצות

ואיסורים ועדיין עושין אותה בשמחה ונכמבואר בגמרא שבת קל, א, וגרע מצד זה גם ממחללי שבת לתיאבון. אף ששבת הוא בסקילה, ומה שלא מל את בנו עבר רק על מ"ע שאין בו כרת דהאב אינו חייב כרת, דלענין זה שיש להחשיבו שפירש מכלל ישראל הוא גרוע הרבה ואין לחוש אף אם יפרוש ביותר..."

ועד"ז כתב בשו"ת 'באר משה' (ח"ה סי' צ אות א), בתשובה שכתב בעיר דעברעצין מיד לאחר השואה, שם הביא מש"כ בספר 'טהרת יו"ט' "כנגד המורדים ופושעים שאינם מניחים למול בניהם, והארין לברר וללבן שמי שבמרד אינו מניח למול בנו אסור לקרותו לתורה... גם אני כבר נשאלתי בזה מהכפרים סביב לקהילתי... והשבתי להלכה ג"כ שאסור לאב כזה לעמוד לפני התיבה ביום היאהר"צ או לקרותו לס"ת וגם לענות אמן אחר קדיש או ברכה שיאמר בע"כ נגד רצון הקהל, כי אסור להניחו לומר קדיש וכל דבר שבקדושה בביה"כ..." (ובהמשך דבריו מסתמך על דברי ה'שואל ומשיב' שפסק כן אודות "דינו של האב", אבל האמת היא ששם נאמר בפירוש שהילד הערל לא יעלה לתורה, ולא בנוגע להאב).

ה'אגרות משה' וה'באר משה' שניהם לדבר אחד נתכוונו, שהאב שאינו מל את בנו אינו יכול לעלות לתורה, כיון "שיש להחשיבו שפירש מכלל ישראל". אבל בנידון הבן שלא נימול, האם יכול לעלות לתורה בעת הכנסו לגיל המצוות הנה ה'באר משה' לא הביע את דעתו בזה, וה'אגרות משה' מצדד שיכול לעלות לתורה, כי עי"ז "עלול יותר שיתקרב לתורה וגם ימול עצמו כשיגדל".

למעשה נדמה לי שנהוג עלמא וכן הוא המנהג גם אצלינו דלא כה'אגרות משה' וה'באר משה' הנ"ל בשני הדברים, דהיינו (א) מי שיש לו בן שלא נימול מעלים אותו לתורה, אבל (ב) מי שלא נימול בעצמו אין מעלים לתורה. וההסבר לשני השינויים בזה, נדמה לי שתלויים בנקודה אחת. בפוסקים הנ"ל מודגש ענין הקנס והעונש – שקונסים את מי שאינו מכניס את בנו לברית, והילד שלא נכנס לברית אין שייך לקנוס אותו, עכ"פ בצעירותו. אבל היום בקהילותינו מדובר ביהודים שנתרחקו מאד מהיהדות שלא באשמתם, וכתינוקות שנשבו הם לכל דבר, וכיון דאונס רחמנא פטריה ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, על כן כל ענין הקנס אינו שייך כלל ברוב המקרים ככולם, וגם אם באנו לזרום שימולו את בניהם אחריהם הרי, אדרבה, הקנסות למיניהם, במקום לגרום שיכנסו לברית, עלולות הן לגרום את ההיפך הגמור, שיתרחקו עוד יותר מהיהדות רח"ל. וזה שלא קוראים מי שלא נימול בעצמו לתורה הרי זה לא בדרך של קנס ועונש, כי אם בגדר זירוז ועידוד, עי"ז שמסבירים לו שעדיין לא הוכשר לעלות לתורה כיון שחסר לו הכניסה לברית והשם היהודי, וגם אנשים פשוטים יכולים להבין דברים אלה, ובמכ"ש וק"ו מזה שאפילו אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל (משנה נדרים שם).

ואכן, כדי שלא להרחיק אותו מיהדותו צריך ללכת בשביל הזהב האמצעי, שמצד אחד מניחים אתו תפילין, ולומדים אתו תורה ומצטרף למנין עשרה בביהכ"נ וגם מכבדים אותו בכיבודים שונים – כדי שירגיש שהוא יהודי ושיש לו חלק באלקי ישראל, אבל כדי שלא יתעצל מחמת "שאינו רוצה להצטרע", מסבירים לו שעדיין צריך ליכנס בברית כדי שיזכה בכל הזכויות של 'יהודי שלם'. והנסיון הראה שאכן מצוה גוררת מצוה, ובדרך כלל אכן נכנסים הם בברית המילה.

שוב מצאתי בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ז סי' יט) שנשאל "בענין הבאים מארץ רוסיא, ואחב"י אלה הרבה פעמים אינם נימולים, אם אפשר ל[ה]עלות אותם לקה"ת בציבור", וע"ז ענה, ש"הישראלים הלא נימולים האלה ועדיין לא עלה בידם למול עצמם ודעתם להכנס לברית ולקבל עליהם עול מלכות שמים פשיטא דיכולים לקרב אותם... ועיין בס' לדוד אמת להגאון הק' החיד"א זי"ע (סי' ה' אות ט' [ס"ק ה']), שבכמה מקומות נוהגים להעלות האנוסין, והיינו כשרוצים ללכת בדרכי ה'...". והנה בנוגע לקירוב אותם הערלים שרוצים להתקרב ליהדות ודאי אנו נוהגים כדבריו, ברם מה דמשמע דלשיטתו באם "דעתם להכנס לברית" כבר אפשר להעלות אותם לתורה, נוהגים אנו להחמיר בזה, כי האדם יראה לעינים ואין לדעת באם הם באמת מוכנים להכנס לברית כל עוד לא נימולו בפועל ממש, וכבר ביארנו דזה שאין מעלים אותם לתורה טרם נימולו הרי זב בד"כ מזוז אותם להכנס בברית בפו"מ. ומה שהביא מדברי החיד"א אודות האנוסים קצ"ע הקשר לנידוד, שהרי זה לשונו ב'לדוד אמת' שם: "פשוט המנהג בכמה עיירות גדולות להעלות האנוסים שאינן מכירין כלל צורת האותיות ומתפללין בלעז רק למדו ברכות ס"ת (וכך נהגו גם בא"י)", ולכאורה אין כאן שום רמז שמדובר בערלים שלא נימולו, ואדרבה משמע שכל החסרון בהאנוסים אודותם דיבר היה כיון שלא הכירו "כלל צורת האותיות", והרי נפסק להלכה (או"ח סי' קמא ס"ב): "צריך הוא [העולה לתורה] לקרות עם שליח ציבור, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה" [והקילו בזה כדברי המהרי"ל המובא בהגה שם (סי' קלט ס"ג) ואכמ"ל].

והנה בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' רג) כתב: "מה דפלפל מעכ"ת בענין מומר לערלות דלא הוי עדיין רק כמו מומר לדבר אחד ואין דינו כגוי, לדעתי הוא רק דרוש וקבל שכר, דלפי הידוע בדורותינו ובזמנינו אלה דמי שהגיע למדרגה שפלה כזו בענין קיום דת משה וישראל עד שאינו מניח למול את בנו, כבר הגיע מקודם לזה למדרגת מחלל שבת בפרהסיא ולעבור על שאר איסורין שבתורה..." עיין שם שמתמיר אף בנוגע ללימוד התורה עם נער שלא נימול. אמנם זה היה נכון בדורו ובזמנו, שאלו היהודים שלא מלו את בניהם היו כאלו שנתרחקו לגמרי מכל עניני היהדות ומצוותיה, אבל היום דנין אנו על בני בניהם וצאצאיהם שכבר גדלו ככה ותינוקות שנשבו הם וע"כ אינם דינם כמחללי שבת במזיד, ויש מהם שכבר ממעטים לחלל את השבת ומתחילים לקיים מצות כפי יכולתם, וא"כ עלינו לקרובם בעבותות אהבה, כדי להכניסם תחת כנפי השכינה.

וראה עוד שו"ת 'בצל החכמה' (ח"ד סי' ה) שגם ניסה למצוא פתח להקל קצת בענין זה. וראה עוד שו"ת 'שאלת יצחק' (מהדו"ק סי' ד).

ז. קבר ישראל

השואל בשו"ת הרשב"ן הנ"ל היה הרב יהודה ליב מרמורשטיין, מתלמידי ה'שבת סופר' בפרשבורג (ראה עליו בספר 'החתם סופר ותלמידיו' עמ' תקעג), נראה שהיה ירא וחרד לדבר ה' ולמרות היותו הרב של קהילת שטוטס-קווא בסעמניץ היה מתייעץ עם הרבנים האורתודוכסיים בדברים שעמדו על הפרק. וכשהגיע לידו המקרה של עליה לתורה של ילד בר מצוה שלא נימול פנה לבעל שו"ת הרשב"ן "וביקש ממנ[ו]ן לברר לו הדין ולא מצד גדר וסייג". הרב מרמורשטיין העיד שבחגיגת הבר מצוה "היראים הרימו קולם כנגדו, ואנכי עזבתי את ביהכ"נ בשעה שרצה לעלות לתורה, והיה לו לחרפה ולבוז" (וכמבואר לקמן).

הילד נפטר כשהיה בן ט"ז, ואז פירסם הרב מרמורשטיין בקובץ 'וילקט יוסף' (שנה ד סי' עד) ש"כעת ששבק לנו ולכל ישראל חיים לבי נוקפי, אם עשיתי כדין וכדת תוה"ק... נפשי בשאלתי האיך לנהוג עמו אם יש לו דין בר ישראל, ובפרט אם מותר לקבור אותו בתוך בית הקברות או שיש להרחיקו מן הצד". בהמשך דבריו הוא נוטה שיש לילד דין רשע, והרי "אין קוברין רשע אצל צדיק" (וכמבואר בשו"ע יו"ד סי' שס ס"ה), "ולפי הדברים הנ"ל יצא הדין ופסק מלפנינו להרחיקו ח' אמות משאר הקברים". ושם (סי' קיה) הסכים עמו הג"מ חיים יוסף גרינבוים אב"ד בלאזענדארף.

ושוב התייחס לזה גם הגאון הרד"צ הופמאן ב'וילקט יוסף' (שנה ה סי' כא), ושוב בשו"ת 'מלמד להועיל' (יו"ד סי' קטו), ולדעתו "יש להסכים עמו לדינא אבל לא מטעמו. הוא החליט דפשיטא דזה הנער הוא רשע ואין קוברין רשע אצל צדיק, ואין לומר שהוא תינוק שנשבה לבין הנכרים שהרי יודע שפיר מה הם ישראל ושישראל צריכים להיות נמולים. אמנם מי יאמר לנו שבודאי היה יודע שהוא אינו נימול, אטו כל נער בן ט"ז יודע טיבה של מילה והפרש צורת אבר הנימול ושאינו נימול... ועוד שאפילו את"ל שהיה יודע שהוא אינו נימול ואעפ"כ לא מל את עצמו, יש לומר שעשה זה מפני שאינו רוצה להצטער ולא שהיה מבעט במצות מילה, וא"כ לכ"ע לא הוי אלא מומר לדבר אחד לתיאבון... וכיון שכמדומה לי גם בארץ אונגארן אין המנהג לתיאבון לדבר אחד להרחיק קברו משאר קברים (בארץ אשכנז בודאי אין המנהג כן), א"כ מדינא אין לשנות קבורת הנער מקבורת שאר פושעי ישראל. אמנם נ"ל דלמגדר מילתא יש למנוע לקבורו בין שאר קברים, לקנוס הכופרים שמפירין בריתו של אאע"ה ואינם מלים את בניהם למען ישמעו וייראו שעי"ז יהיו בניהם מובדלים מזרע ישראל לגמרי, ואף לאחר מיתה לא יהי' להם קבר בין בניהם של אאע"ה, ובפרט בזמננו שפרצה הרשעה הזאת בעוה"ר..."

ולכאורה יש להתפלא בדעתו של ה'מלמד להועיל', שהרי כאן בנוגע לקבורה דעתו ברור "דלמגדר מילתא יש למנוע לקוברו בין שאר קברים, לקנוס הכופרים שמפירין בריתו של אאע"ה", ואילו לעיל (שם סי' עט) כתב: "לענין קריאה לתורה מן הדין אין איסור, אלא שלא יעלה לפרשה שכתוב בה מצות מילה. כל זה מן הדין, אמנם אם נראה שיש לגדור גדר מפני המתפרצים בודאי אין להניח לקרותו לתורה...", הרי שבנוגע לעליה לתורה אינו מוכרח לגדור גדר מפני המתפרצים, וכי מה בין קבורה לבין עליה לתורה, ואדרבה, בנוגע לעליה לתורה הרי יש לקוות דכאשר יבין וידע האדם למה לא קוראים אותו לעלות לו לתורה יתעורר עי"ז לתקן את אשר עיוות ולהיכנס בבריתו של אאע"ה, משא"כ בנוגע לקבורתו ששוב אין סיכוי שיחזור בתשובה (שהרי היום לעשותם ובמתים חפשי כתיב) וממילא ה'למגדר מילתא' לא יועיל לגביה כלום ואינה אלא למען ישמעו ויראו קרובי משפחתו וכיו"ב.

ואולי י"ל ע"ד הנ"ל, שבזמנו ומקומו של ה'מלמד להועיל' לא עלה על דעתם האפשריות של קירוב ושיבת המון קהילות המתחדשים לחיק יהדות (ואכמ"ל)⁷, וגדולי הדור הרגישו שביכולתם רק לנסות לעצור את המשך ההתדרדרות. ה"לגדור גדר" שלהם היה להכריז לכל המתבוללים שהתרחקו כמעט לגמרי מדרך היהדות שלפחות יכניסו את ילדיהם לברית, אחרת לא יחשבו אפילו כיהודים (מבחינה קהלתית). חלק מסוים של המתבוללים לא רצו לשמור כלום מהתורה ומצותיה, אבל עדיין החשיבו את עצמם כיהודים, ובאם ידעו מראש שלא יחשבו כיהודים בנוגע לקבורה יהודית, הרי זה יזעזע אותם וזה יכריח אותם לשמור על המצוה האחרונה שבידיהם – הכניסה לברית. העליה לתורה לא היה חשוב כ"כ בעיניהם, ובאם לא יעלו אותו לתורה הרי הוא יפסיק לבוא בכלל לביהכ"נ, אבל קבורה עדיין היה חשוב לו ועל כן זה היה מסוגל להכריח אותו להכניס את בנו לברית. [ונדמה לי שכל זה מרומז בדברי הגאון רבי יצחק אלחנן שנעתקו לעיל, ולא הבנתי ההשגה על דבריו שבשו"ת 'ציץ אליעזר' שם, כי אין בדבריו כדי לדחות את דברי הגרי"א.] כל זה נשתנה היום, והיום אנחנו גודרים גדר בפירצת הדת עי"ז שאנו מחזירים למוטב את אלו שאבותיהם התבוללו, שילדיהם ונכדיהם יתקרבו ויחזרו אל חיק היהדות בשמירת מצוותיה, ועל כן דוקא העליה לתורה היא המסייעת בבנין גדר זה.

בנוגע לקבורה אינני יודע מה נהוג היום בכתי החיים השונים. ואעיר בזה עוד הערה קצרה: הג"מ חיים יוסף גרינבוים ב'וילקט יוסף' שם כותב: "ועל מ"ש עוד שם הרב השואל נ"י שאם היה רשאים מצד ח[ן]קי המדינה למולו לאחר מותו היה מניחו, השיב מו"ח הגאון

⁷ אודות "למגדר גדר בעד המתפרצים" במשנתו של ה'מלמד להועיל' ראה עוד שם (יו"ד סי' פד, אה"ע סי' י, כ).

שליט"א⁸, דלדעתו אין נראה כן, דדוקא בתינוק שמת קודם שמנה ימים שלא בטל מצות מילה איתא בשו"ע (י"ד סי' רס"ג סעיף ה') דמלין אותו על קברו, משא"כ במי שבטל מצות מילה בחייו האיך מלין אותו לאחר מותו, דהרי מבואר בתוס' ברכות (ח"י ע"א ד"ה למחר), דמי שלא היה לו ציצית בחייו אין נותנים לו לאחר מיתה, ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן קכ"ד), וא"כ הכי נמי כן, דכל שלא היה נימול בחייו במזיד אין למולו לאחר מיתה". וראה שו"ת 'באר משה' שם (סי' צג סוף אות י'). ופה נוהגים בבית הקברות הניאולוגי שמלים כל מי שלא נימול בחייו. וגם בזה אינני יודע מה נהוג בבתי החיים השונים, ומסתבר שכיון שרובם ככולם כתינוקות שנשבו הם, א"כ כדאי למולם כמו שמלים את הקטן, כדי להסיר חרפתו ממנו.

ח. מי מברך ברכת 'להכניסו'

מבואר בשו"ע (י"ד סי' רסה ס"א): "המל, מברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה; ואבי הבן מברך בין חתיכת הערלה לפריעה: אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. הגה: ואם אין אבי הבן אצל המילה, יש מי שאומר שאדם אחר מברך ברכה זו, דהרי הבית דין מצווין למולו. ונוהגין שמי שתופס הנער מברך ברכה זו". והש"ך שם (סק"ב) כותב: "כתוב בבדק הבית בשם הרשב"ץ כשהאנוסים מוהלין עצמן מברך אקב"ו להכנס בבריתו של אברהם אבינו עכ"ל. ונראה דפשיטא שמברכים גם כן על המילה".

וכבר העירו ('הגהות והערות' שם אות א) שהכוונה למש"כ רבינו שלמה בן הרשב"ץ בשו"ת הרשב"ש (סי' פט): "בני אלו המשומדים הנקראים אנוסים הערלים כשבאים לחזור בתשובה... כיון שהוא ישראל ואינו צריך טבילה ולא קבלה, ושהוא מחוייב בכל המצות, אם כן כשם שאבי הבן חייב לברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו דמצוה דרמיא עליה היא, הכי נמי כשמל עצמו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכנס בבריתו של אברהם אבינו, דמצוה רמיא עליה היא, שאם לא מל אותו אביו חייב הוא למול את עצמו, כדאיתא בפרק קמא דקדושין [כט, א] כמו שכתבתי שהוא מחוייב כרת כל זמן שלא מל, שאין לך חיוב כרת במילה אלא בגדול שלא מל את עצמו, כדאיתא התם בקדושין...".

והנה הברכה הראשונה ד"על המילה" נהוג עלמא שהמוהל מברך גם בגדול הנימול [וראה בזה בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ה סי' קמז אות א), אמנם בשו"ת 'שרידי אש' (י"ד סי' סב ענף השני) דעתו דהמל המברך אינו אלא שליחו של הנימול], ובנוגע לברכה השניה כתב שם (ח"ח סי' ריד אות ו): "בענין ברכת להכניסו לבריתו של א"א בנדון הנ"ל מי יהי המברך

⁸ לא הצלחתי לברר מי זה. על הרב גרינבוים ראה בספר 'החתם סופר ותלמידיו' (עמ' תקסט). ועיינתי עוד פעם בזה ונראה לי שהקטע המצוטט בפנים אינו אלא הוספה שהוסיף עורך ה'וילקט יוסף' למאמרו של הרב גרינבוים, וא"כ הכוונה כאן להגאון הרב אליעזר חיים דייטש, אב"ד באניהאד, בעל שו"ת 'פרי השדה'.

המוהל או הסנדק או הנימול בעצמו ואיך נוסח הברכה כשמברך לעצמו. הנה בש"ך (יו"ד סי' רס"ה ס"ק ב') מיייתי דברי הב"י בשם התשב"ץ דכשאנוסים מלים עצמם יברכו אקב"ו להכנס בבריתו של א"א, והיינו מילת גדול, אבל עכ"פ משמע דזה דוקא כשמל עצמו מחמת פחד שמד וכה"ג ואין שם לא סנדק ולא מוהל אחר, אבל כשנימול ע"י אחרים ויש סנדק ומוהל יראה דהסנדק יברך ברכת להכניסו וע"ש בלשון הרמ"א".

אמנם לכאורה אין משמע כלל מלשונו של הרשב"ש מה שרצה ה'שבט הלוי' ללמוד ממנו, וצע"ג דלפי דבריו יוצא דהנימול הגדול שהוא מקיים עצמו אינו מברך על מילתו, ורק המוהל והסנדק מברכים, והרי כשם שבמילת קטן אבי הבן מברך ולא הסנדק, א"כ למה במילת גדול יברך הסנדק ולא הגדול הנימול המקיים המצוה.

שוב מצאתי כן גם ב'שבט הלוי' שם (סי' רכא אות ב'): "בענין ברכת להכניסו לבריתו של אברהם אבינו, אם הנמול גדול כך סוגיא דעלמא שמברך בעצמו להכנס וכו', אעפ"י שלקצת פוסקים לא הי' זה פשוט כ"כ". ויש לחפש מי הם הקצת הפוסקים שלא ס"ל כן. ובהאי ענינא אעתיק תפלה מיוחדת על האנוסים הנכנסים לברית משו"ת הרשב"ש שם (בסוף הסימן, נעתק ב'פתחי תשובה' סי' רסח סק"י): "אלהינו ואלהי אבותינו הצלח נא לעבד הנקרא שמו כך ומשוך אליו חסדך, וכשם שהטית לבו לשוב בתשובה שלימה לפניך כן תטע בלבו אהבתך ויראתך ותפתח לבו בתורתך ותדריכהו בנתיב מצותיך למען ימצא חן בעיניך, וכן יהי רצון ונאמר אמן".

ט. מציצה בפה

כתב בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ח סי' רסז אות ב, וראה שם סי' ריד אות ד): "על אשר שאל בענין המציצה בנמולים הגדולים בארץ רוסיא דמה יעשה עם המציצה, הדבר פשוט דאע"פ שאנו מחמירים מאד בענין המציצה בפה, וכבר בארתי זה במקומות אחרים, מ"מ במקרים כאלה, ובפרט מיום שנתגלה המחלה האיומה באנשים שחיו בהשחתה ביודעים ובלא יודעים, פשיטא דאין להמוהל להכניס עצמו ואת אחרים אח"כ לספק סכנה. ויעשה כל האפשר, אולי ע"י שיעשה המציצה אם אפשר דרך שפופרת וישים צמר גפן בתוכו כל יגע בדם הזה. ותוה"ק אמרה וחי בהם ולא וגו' ודרכיה דרכי נועם".

ומפי ידידי מוהל מומחה הרה"ג דוד שלמה שי' געלבער שמעתי שבעיקרון במקום שאין חשש סכנה תמיד עושים מציצה בפה, אלא שצריך להיזהר שלא יבוא לידי זלזול, ועוד יותר: חשד וד"ל.

י. הסנדק

כותב הרמ"א (יו"ד סי' רסה סי"א): "ונוהגין להדר אחר מצוה זו, להיות סנדק לתפוס התינוק למוהל. ויפה כח הסנדק מכח המוהל להקדימו לקריאת התורה, דכל סנדק הוי כמקטיר קטורת".

ובספר 'אגורה באהלך' (סי' מו) דן הרה"ג מרדכי שי' פרקש אודות גדר הסנדקאות במילת אדם מבוגר, כשהנימול שוכב על המיטה והרופאים מסביבו; המוהל עושה את עבודתו הק', ואילו הסנדק עומד על יד או בראש המיטה, מבלי לאחוז בנימול (ויש מרימים את ראש הנימול בשעת הברית). ונשאלת השאלה, האם יש לזה גדר סנדק – הנקרא גם 'בעל ברית' – שמותר לו להחליף בגדיו אף בט' באב (או"ח סי' תקנט ס"ח), וכן לגבי שאר ההלכות המבוארות בשו"ע, וכמו כן לגבי הסגולות של הסנדק המבוארות בכור"כ מקומות, האם שייכות לסנדק כזה? דעתו שם נוטה לומר שאינו נחשב לסנדק, כיון שהוא מסייע שאין בו ממש. והביא משו"ת 'חתם סופר' (או"ח סי' קנח-ט), ד"לא מקרי נטפל לעושי מצוה אלא בשעת עשיית מצוה ממש שאז בא השכר, לא מקודם לכן אפילו כרגע... דודאי על הסנדק שייך לומר שהוא מסייע להמוהל בשעת המצוה ונטפל לו", ראה שם בארוכה.

אמנם מסתבר שאין לדייק כ"כ בלשונו הפוסקים בענין זה, שכתבו "לתפוס התינוק", "בחקיקו" וכיו"ב, שהרי דברו חכמים בהווה, ובזמנם היה דבר שאינו מצוי כלל למול אדם מבוגר.

ולכאורה יש מקום להביא מקור שגם הסנדק הנ"ל יש לו גדר סנדק. וזה לשון רבינו יעקב הגוזר ב"כללי המילה" שלו (זכרון ברית לראשונים' ח"א עמ' 66) תחת הכותרת "טעם המצוה לבעל ברית", "ומנין לו לבעל ברית שעושה מצוה במה שתופס הנער בחיקו למול? אבל יש ללמוד מממרא, תמצא בבראשית רבה [פמ"ב, ח עם שינויים]: למה נקרא שמו ממרא? רבי עזריה בשם רבי יודא אומר: שהמרה פנים⁹ באברהם, שאמר הקב"ה לאברהם שימול, הלך ונמלך בשלשת אוהביו. ענר אמר לו: כבר אתה זקן בן צ"ט¹⁰ ותצ(ט)ער את נפשך. אשכול א"ל: למה אתה הולך ומסריח¹¹ עצמך בין שונאיך. א"ל ממרא: וכי לא עמד לך אלהיך בכבשן האש, ברעבון, במלכים, והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו? אמר לו הקב"ה: נתת לו עצה למול חייך איני נגלה אל אוהבי אלא בפלטין שלך ואתה תהיה עמו שותף בברית, הה"ד [בראשית יח, א] וירא אליו ה' באלוני ממרא. מכאן לבעל ברית שזוכה במצות מילה ע"י שנעשה שותף לברית מילה...".

⁹ "העיו פנים לנגדו והחזיקו למול" (רש"י על המדרש, והועתק גם ב'מתנות כהונה').

¹⁰ במדרש: בן ק'. ויותר מדויק כפנים, שהרי "אברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו" (לך יז, כד).

¹¹ במדרש: ומסיים [כנראה מלשון: סימן].

והנה זה ברור שממרא לא החזיק את אברהם על ברכיו כשנימול, ובכל זאת מביא רבינו יעקב הגוזר אותו, ואת שכרו שקיבל, כמקור לענינו ומעלתו הגדולה של הסנדק. הרי מבואר שכל מי שעוזר למצות מילה, הן בגופו והן בעידודו, הרי הוא נעשה שותף לברית המילה ונחשב כסנדק. ואם כן, למה יגרע מי שתורם מכספו ומשלם הוצאות הברית של המבוגר? לפי דברי רבינו יעקב הגוזר נראה ברור שגם הוא נחשב כסנדק עם כל המעלות הקשורות בזה. ויש להוסיף עוד, דנראה שגם הרב ששיכנע את היהודי המבוגר ליכנס בבריתו של אאע"ה הרי הוא כסנדק ושכרו גדול מאד (וי"ל שדבר זה לא נזכר בפוסקים, שהרי בימיהם לא היה כ"כ מצוי שהיו צריכים לשכנע את אבי הבן למול את בנו). אבל מהיות טוב כו' וכדי לצאת את המבואר בשו"ת 'חתם סופר' הנ"ל שעיקר זכותו של הסנדק הוא כשעוזר בעצם הברית מילה, כדאי שינסו לסעד ולסייע באיזה אופן מעשי ובשעת מעשה המילה. וראה עוד בשו"ת 'שבט הלוי' שם (סי' ריט אות ב).

יא. נתינת השם

עוד כתב בשו"ת שבט הלוי שם (אות ג): "ובענין הברכה, ואמירת התפלה אלקינו ואלוקי אבותינו קיים את הילד הזה שלא שייך כאן כמובן, מ"מ בודאי יראה לאמרו רק בשני קצת ומצינו במילת גרים בכללי המילה לר' גרשום הגוזר אלקינו ואלוקי אבותינו קיים את האיש הזה בתורת אל ויקרא שמו בישראל וכו', אמנם ויקרא שמו לא שייך כאן אם לא שרוצה לשנות שמו או שנוסיף לו שם על שם שיש לו כבר ובאמת הי' רצוי לעשות כן כיון שעד עכשיו הי' ערל בשר¹², ואמנם אם לא נשתנה השם יאמר במקום ויקרא שמו ונקרא שמו וימשיך בנוסח זה, ישמח בתורה ויגל במצות הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (פלוני) זה גדול יהי' כשם שנכנס לברית כן יכנס בתורת האל ובמעשים טובים וכו'..."

ודבריו צע"ק, שהרי בדרך כלל נהוג להכריז את השם היהודי רק אחרי שנכנס התינוק בבריתו של אאע"ה. ומנהג זה נזכר גם בדברי רבינו יעקב הגוזר שם (עמ' 94): "מפני מה תקנו לקרות לו שם לנער תיכף למילה? משום דעת עתה היה שם טומאה לפניו, וחרפה, שם ערלות, ועכשיו שנמול וקיימו בו מצות מילה צריך לשנות שמו לשבח..." וראה עוד במקורות שנאספו בספר 'זיו השמות' (פ"ד אות ד ובהערות לשם) [ולהעיר ממש"כ בשו"ע אדה"ז (או"ה מהדו"ב סי' ד סוף ס"ב): "ותחלת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצות שחייבו חכמים לחנך, גם במצות מילה..."]. ואם כן, מטעם זה היה נראה, דגם גדול שלא נימול בקטנותו יקרא שמו היהודי בישראל רק אחרי שנכנס לברית, וא"כ ודאי שצריך לשנות שמו, ותחת השם הלועזי שהשתמש בו עד עתה, יכנס עכשיו שמו היהודי. ומסתבר

¹² להעיר ממש"כ הרמב"ם (הל' תשובה פ"ב ה"ד): "ומשנה שמו, כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו

שגם ה'שבט הלוי' סובר כן, אלא שהוא מיירי במקרה שכבר קוראים לו בשם יהודי הרבה זמן לפני מילתו.

והנה בילד שאי אפשר למולו בזמנו ישנם מנהגים שונים אודות קריאת השם, יש שקורין לו שם כשאביו עולה לתורה. ויש שמקפידים לקרוא לו שם בתוך שמונה ימים ללידתו, שעדיין לא נקרא ערל. ויש נוהגין להמתין בקריאת השם עד הברית – ראה כ"ז ביזיו השמות' שם (אות ה). אמנם בנוגע לאלו שלא נכנסו לברית מרצונם או מרצון הוריהם, כיון שנתרחקו מהדת, נראה לי נכון המנהג שמחכים עם קריאת השם עד שיכנס לברית, כי גם זה ממריץ אותו למהר ליכנס לברית, ויפה שעה אחת קודם, וכשם שנכנס לברית, כן יכנס לתורה, לחופה ולמעשים טובים, אמן.

ומצאתי ב'עלי תמר' על הירושלמי (זרעים ח"א ע"א שיז) שכתב: "והיום אחרי החורבן באים אנשים מבוגרים מרוסיא ושאר ארצות שלא נמולו מפאת שלא היו מוהלים במדינת השמד, נוהגים שאין אומרים התפלה קיים וכו', אלא עושין מי שברך וכו'. ונראה שיש לומר פלוני הנקרא בשם קודש פלוני כי נראה שיש קפידא שיהיה נקרא בשם הקודש כשהוא תמים ונכנס לברית... ואף שנתנו לו שם קודש זה לפני שלשים שנה יש לזכור השם הקודש שלו בשעת הברית. וכ"ש אם היה לו עד עכשיו שם גוי שיש לומר ונקרא שמו בישראל פב"פ". ומה דפשיט ליה דאין אומרים את התפילה או"א קיים, הרי ב'שבט הלוי' הורה שיש לאומרו, ונדמה לי שכן הוא המנהג הנפוץ.

יב. ברכת הגומל לאחרי הברית

חולה שנתרפא הוא מארבעה שצריכים להודות (שו"ע או"ח סי' ריט ס"א). "מה מברך: בא"י הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. והשומעים אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה" (ס"ב).

ובשו"ת 'מנחת שלמה' (ח"ב סי' ד אות לא ובי'הליכות שלמה' תפילה פכ"ג ס"ג והערה ב שם) הביא מש"כ בשו"ת מטה לוי (או"ח סי' ח), דיולדת לא תברך ברכת הגומל כי "אם אנחנו מצווים לעשות מצוה שאי אפשר לקיימה בלי סכנה, הרי השי"ת הוא המצוה והוא השומר, ולא שייך לברך הגומל 'לחייבים', ולא תקנו בזה ברכה והודאה שהצילנו השי"ת, ואדרבה מי שמברך בכגון זו הוא ממחוסרי אמונה ח"ו, שלא יבטח בה' שיצילהו בקיום דברי מצותיו הקדושים. ואם כן ביולדת ממ"נ, אם הלידה אפשר בלי סכנה אמאי תברך, ואם אי אפשר בלי סכנה הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו". ותמה ע"ז הגרשז"א: "ולא הבינותי, הרי גם יורדי הים לצורך מצוה, כגון הבא באניה בלב ים מחו"ל לא"י דקעביד מצוה, או סיכן עצמו להציל אחרים מן הגייס, ג"כ מברך ואומר 'לחייבים', וא"כ למה לא תגיד יולדת".

ולא הבנתי תמיהתו, הרי ה'מטה לוי' מדגיש שדבר זה אין לאומרו רק ב"מצוה שאי אפשר לקיימה בלי סכנה... יבטח בה' שיצילהו בקיום דברי מצותיו הקדושים", אבל כל מצוה שאפשר לקיימה בלי סכנה, ודאי גם לפי סברת ה'מטה לוי' יש לברך הגומל 'לחייבים', שהרי מאחרי שרואים שבא לידו המצוה דוקא באופן של סכנה, בשעה שאחרים מקיימים אותו בלי סכנה, הרי זה מורה שהוא מה'חייבים'. ומעתה בעניננו, מי שנימול כשהוא גדול, מסתבר שגם ה'מטה לוי' מודה שצריך לברך הגומל, שהרי הוא מהחייבים, כיון שמצוה זו צריך לעשותו בן שמונת ימים, שאז הסכנה הרבה יותר קטנה.

אמנם בשו"ת 'חקי חיים' לש"ב הרה"ג יאקא ז"ל (ח"ו סי' כח) פשיטא ליה דא"צ לברך, ועל דברי הגרשז"א כתב: "ולדידי קשה להאמין שפסק זו יצאת מפי ממלל רברבן". הוא סבר ד"אין כאן מקום לברכת הגומל, דבשלמא חולה בעלמא שנתרפא, קיי"ל (שבת נה, א) דאין יסורין בלא עון, ושייך לומר עליו הלשון 'חייבים', שהחולי בא עליו מחמת חטאו והקב"ה גמל עמו שנתרפא... אבל מי שנחלה מחמת מצות מילה שנכרתו עליו שלש עשרה בריתות, איך יתכן לקרוא אותו בשם 'חייבים', הרי החולי לא בא מחמת חטא אלא מחמת המצוה. לכן נ"ל פשוט דהלכה זו אינו, ובפרט לומר אותו בשם ומלכות ולא לחשוש על ברכה שאינה צריכה שהחמיר בו השו"ע (סי' רטו ס"ד) עיי"ש".

אמנם ה'חקי חיים' לא הביא שום ראיה לדבריו לשיטתו, וכי מצינו מי שיורה שיורדי הים לשם מצוה אינו מברך ברכת הגומל. והרי מעשים בכל יום שמברכים ברכת הגומל כשנוסעים לארץ ישראל. וא"כ מוכח מכאן כמו שכתב הגרשז"א, שגם בקעביד מצוה ע"י סכנה צריך לברך.

אמנם לפועל מעולם לא ראיתי מי שבירך ברכת הגומל לאחרי שנכנס בבריתו של אאע"ה. וצ"ע למעשה.

ב' מנחם אב תשס"ט, בודאפעסט

